

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Violeta Tamulienė

Edukologijos magistrantūros studentė

**BENDRUOMENĖS NARIŲ POŽIŪRIS Į VAIKO TEISIŲ UŽTIKRINIMĄ
SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas
Prof. V. Lamanuskas

Šiauliai, 2009

Darbas originalus.....Violeta Tamulienė

(studentės parašas)

TURINYS

SANTRAUKA.....	2
SUMMARY.....	3
OPERACINĖS APIBRĖŽTYS	4
SVARBIAUSIŲ TERMINŲ ŽODYNĖLIS.....	5
ĮVADAS.....	8
1. VAIKO TEISIŲ APSAUGA LIETUVOJE.....	13
1. 1. Vaiko teises reglamentuojančių įstatymų bazė.....	14
1. 2. Vaiko teisių apsaugos tarnybos ir jų veikla.....	17
1. 3. Vaiko teisių apsaugos samprata.....	18
2. VAIKO TEISIŲ APSAUGA SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE.....	20
2.1 Socialinės stratifikacijos samprata.....	22
2. 2. Socialinės rizikos šeimos samprata.....	24
2. 3. Vaiko teisių pažeidimai socialinės rizikos šeimose.....	26
2. 4. Bendruomenės narių požiūris į socialinės rizikos šeimas.....	27
3. TYRIMO REZULTATAI, JŲ ANALIZĖ IR INTERPRETAVIMAS.....	29
3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas.....	29
3.2. Tyrimų rezultatų analizė.....	30
3.2.1. Respondentų demografiniai duomenys.....	30
3.2.2. Respondentų požiūrio, į vaiko teisių užtikrinimą socialinės rizikos šeimose, analizė.....	31
Išvados.....	43
Rekomendacijos.....	44
Literatūra.....	45
Priedai.....	48

SANTRAUKA

Tamulienės V. Bendruomenės narių požiūris į vaiko teisių užtikrinimą socialinės rizikos šeimose. Vaiko teisių apsaugos vadybos studijų programa. Darbo vadovas: profesorius V. Lamanauskas. Šiauliai, 2009. Darbo apimtis – 50 puslapių. Darbe pateikiamos 2 lentelės ir 17 paveikslų. Panaudoti 42 informacijos šaltiniai.

Tyrimo tikslas – atskleisti bendruomenės narių požiūrį į vaiko teisių užtikrinimą socialinės rizikos šeimose.

Tiksliui pasiekti iškelti šie uždaviniai: atskleisti bendruomenės narių požiūrį į vaikų diskriminaciją ir vaiko teisių pažeidimus socialinės rizikos šeimose, išsiaiškinti bendruomenės narių požiūrį į socialinės rizikos šeimose egzistuojančias problemas, įvertinti vaikų iš socialinės rizikos šeimų galimybes vaiko teisių užtikrinimo aspektu, išanalizuoti bendruomenės narių požiūrį į vaiko teisių apsaugą vykdančių institucijų ir specialistų veiklą, išsiaiškinti šaltinius, kuriais bendruomenė gauna daugiausia informacijos apie vaikų teisių pažeidimus ir išanalizuoti pagalbos socialinės rizikos šeimoms galimybes, siekiant užtikrinti vaiko teisių apsaugą šiose šeimose.

Tyrimas buvo atliktas Raudėnų miestelyje 2009 m. Darbe naudoti tyrimo metodai: literatūros analizė ir anketinė apklausa.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad nėra vienos priežasties, lemiančios vaiko teisių pažeidimus socialinės rizikos šeimose. Respondentų nuomone, vaikai yra pažeidžiami ir neapsaugoti tiek savo šeimoje, tiek bendruomenėje. Jų teisės pažeidžiamos daugelyje sričių: vaikai socialinės rizikos šeimose negauna pilno tėvų išlaikymo, medicininio gydymo. Bendruomenė nepakankamai pasitiki arčiausiai vaiko esančiomis ir už vaiko teisių apsaugą atsakingomis institucijomis. Tik pusė apklausos dalyvių mano, kad didžiausią įtaką vaiko teisių apsaugai ir įgyvendinimui daro Savivaldybių lygmens institucijos – Vaiko teisių apsaugos tarnybos ir seniūnijų socialiniai darbuotojai.

Galima daryti išvadą, kad hipotezė pasitvirtino – bendruomenės narių požiūriu vaiko teisių užtikrinimas socialinės rizikos šeimose nepakankamas.

SUMMARY

The aim of the research is to reveal the society members' attitude towards child's rights protection in social risk families.

The following objectives have been raised to achieve this aim: to reveal the society members' attitude towards discrimination of children and violation of child's rights in social risk families, to find out the attitude of the society members towards the problems that exist in social risk families, to assess the opportunities of the children from social risk families from the aspect of child rights protection, to analyze society members' attitude towards the institutions and specialists who execute the protection of child' rights, to find out the sources from which the society receives the greatest number of information on the violation of children's rights, and to analyze help opportunities for social risk families in pursuance of child rights protection in these families.

The research has been conducted in Raudėnai town. The following methods are employed in the work: literary analysis and questionnaire survey.

The results of the survey have revealed that there is no single reason which determines violation of child's rights in social risk families. In respondents' opinion the children are vulnerable both in the family and society. Their rights are violated in various spheres: the children in social risk families do not get parents' maintenance, medical treatment. Society does not rely enough the institutions nearest to them and that are responsible for the protection of child's rights. Only half participants of the survey think that the greatest impact on the protection of child's rights has the institutions of municipality – offices of protection of Child's rights and social workers of elderates.

It may be concluded that the hypothesis has proved –in society members' opinion child's rights protection in social risk families is insufficient.

OPERACINĖS APIBRĖŽTYS

Bendruomenės narių požiūris į vaiko teisių užtikrinimą socialinės rizikos šeimoje šiame darbe apima diskriminacijos šeimoje ir bendruomenėje vertinimą, vaiko teisių apsaugos pažeidimus, dėmesio, skiriamo vaiko teisių apsaugai socialinės rizikos šeimoje, vertinimą, taip pat socialinės rizikos šeimose vyraujančias socialines problemas, vaiko galimybes, vaiko teisių gynimo pakankamumo skirtingose institucijose vertinimą, institucijų, kurios daro didžiausią įtaką vaiko teisių apsaugai ir įgyvendinimui, veiklą, informacijos šaltinius apie vaiko teisių pažeidimus socialinės rizikos šeimose ir pagalbos šeimai galimybes.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr.33-807

SVARBIAUSIŲ TERMINŲ ŽODYNĖLIS

Bendruomenė - kolektyvinio žmonių bendravimo forma; pirminė visuomeninės organizacijos forma, atsiradusi remiantis giminystės ryšiais išsivysčiusioje pirmykštėje visuomenėje.

Leonavičius J. (1993). Sociologijos žodynas. Academia. Vilnius

Socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniams, protiniams, dvasiniams, doroviniams vystymuisi bei saugumui. Socialinės rizikos šeimai priskiriama ir šeima, kurios vaikui įstatymų nustatyta tvarka yra nustatyta laikinoji globa (rūpyba).

Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, 2006 m. sausio 19 d. Nr. X-493

Socialinės rizikos vaikas – vaikas iki 18 metų, kuris vaikatauja, elgetauja, nelanko mokyklos ar turi elgesio problemų mokykloje, piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, yra išitraukęs ar linkęs išitraukti į nusikalstamą veiklą, yra patyręs ar kuriam kyla pavojus patirti psichologinę ar seksualinę prievartą, smurtą šeimoje ir dėl šių priežasčių jo galimybės ugdytis ir dalyvauti visuomenės gyvenime yra ribotos.

Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, 2006 m. sausio 19 d. Nr. X-493

Šeima – yra visuomenės ląstelė (maža socialinė grupė), svarbiausia asmeninės buities organizavimo forma, besiremianti santuokiniais ar giminystės ryšiais, tai yra santykiais tarp vyro ir žmonos, tarp tėvų ir vaikų, tarp brolių ir seserų, tarp kitų giminių, kurie gyvena kartu ir turi bendrą ūkį bei biudžetą.

Matulionis A. V. (2003). Sociologija. Vilnius

Vaiko teisių konvencija (VTK) – tarptautinė konvencija (sutartis), nustatanti civilines, politines, ekonomines, socialines ir kultūrines vaikų teises.

Vaikas, ekonomika, ir Europos Sąjunga. (2001). Vilnius

LENTELIŲ SĄRAŠAS

Lentelės Nr.	Lentelės antraštė	Puslapis
2.1.	Statistinė analizė apie socialinės rizikos šeimose augančius vaikus	20
2.2.	Šeimų patekimo į vaikų teisių apsaugos tarnybos įskaitą, prižasčių vertinimas	21

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

Paveiklo Nr.	Paveiklo pavadinimas	Puslapis
1	Respondentų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes	30
2	Respondentų pasiskirstymas pagal lytį	30
3	Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą	31
4	Respondentų ryšiai su socialinės rizikos šeimomis	31
5	Pagrindinių veiksnių, lemiančių šeimos priskyrimą rizikos grupei, vertinimas	32
6	Vaiko diskriminacijos socialinės rizikos šeimoje vertinimas	33
7	Vaikų, iš socialinės rizikos šeimų, diskriminacijos bendruomenėje, vertinimas	34
8	Vaiko teisių pažeidimų, socialinės rizikos šeimose, vertinimas	35
9	Vaiko teisių pažeidimų, bendruomenėje, vertinimas	36
10	Dėmesio, skiriamo vaiko teisių apsaugai socialinės rizikos šeimoje, vertinimas	37
11	Dėmesio, skiriamo vaiko teisių apsaugai bendruomenėje vertinimas	38
12	Socialinės rizikos šeimose vyraujančių socialinių problemų vertinimas	38
13	Vaiko galimybių socialinės rizikos šeimoje vertinimas	39
14	Vaiko teisių gynimo pakankamumo skirtingose institucijose vertinimas	40
15	Respondentų nuomonė, kurio lygmens institucijų veikla daro didžiausią įtaką vaiko teisių apsaugai ir įgyvendinimui Lietuvoje	40
16	Informacijos šaltinių, apie vaiko teisių pažeidimus socialinės rizikos šeimose, vertinimas	41
17	Pagalbos, vaikų teisių pažeidimų socialinės rizikos šeimose mažinimui, vertinimas	42

IVADAS

Temos aktualumas.

Požiūris į vaiko teises, vaiko teisių užtikrinimas ir pagarba joms yra šiuolaikinės demokratijos ir vertybių atspindys valstybėje. Kiekvienas, reikalaujantis, kad vaikas, būdamas visuomenės nariu ir naudodamasis savo teisėmis, laikytųsi nustatytų elgesio normų, teisės aktų nuostatų, gerbtų kitų žmonių, ypač suaugusiųjų, teises, turi taip pat laikytis nustatytų elgesio normų ir teisės aktų nuostatų, vykdyti savo pareigas bei gerbti vaiko teises, nepažeisti jo teisių ir teisėtų interesų. Veiksminga vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, jų gerovės užtikrinimas – vienas svarbiausių Lietuvos valstybės ir visuomenės uždavinių (Vaiko teisių kontrolieriaus ataskaita už 2007 metus. 2008-05-06; Europos politika dėl vaikų, 1999).

Vaikai yra žmonių bendruomenės dalis, kuriai privalo būti garantuota galimybė naudotis prigimtineis ir teisės aktuose įtvirtintomis teisėmis ir laisvėmis bei sulaukti savalaikės ir veiksmingos pagalbos, paramos ir apsaugos bei, kuriai valstybė privalo užtikrinti ir sudaryti galimybes jaustis pilnaverčiais visuomenės nariais (Vaiko teisių kontrolieriaus veiklos ataskaita už 2007 metus. 2008-05-06).

Iki XIX a. pabaigos net pažangiausiose Europos šalyse „vaiko“ sąvoka reiškė labiau priklausomybės, nuosavybės, o ne jauno žmogaus, besivystančios asmenybės sąvoką. Tik XIX a. pabaigoje ima atsirasti pirmieji įstatymai, riboję vaikų išnaudojimą, švelninę vaikų nelygiateisiškumą, palyginus su suaugusiais.

XX amžius – tai vaiko padėties visuomenėje kaitos amžius. Šiame amžiuje visuotinai pripažįstama ypatinga vaikų, kaip išskirtinės visuomenės dalies, vertė. Tokią vaikų vietą visuomenės struktūroje lemia jų, kaip nepilnamečių asmenų, specifiniai socialiniai, ekonominiai bei psichologiniai teisinio statuso bruožai (Pranešimas apie vaiko teisių apsaugos padėtį Lietuvoje, 2008-05-02).

Nepriklausomybės metais vaikų teisių apsaugos problemų sprendimui mūsų šalyje skirtas nemažas dėmesys: kuriama valstybinių vaikų teisių apsaugos institucijų sistema, savitarpio pagalbos bendrijos: Jaunimo karjeros centras, jaunimo organizacijų taryba, veikia ir kuriasi įvairios nevyriausybinių organizacijų, tokios kaip Lietuvos vaikų teisių gynimo organizacija „Gelbėkit vaikus“, Lietuvos vaikų fondas, Paramos vaikams centras, Vaiko raidos centrai, Vaiko globos organizacija „Pieno lašas“, „SOS Lietuvos vaikai“ ir kt., ratifikuota Vaiko teisių konvencija (1995 m. liepos 3 d.), priimtas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996 m. kovo 14 d.), Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, kuriame šeimos narių teisinius santykius reglamentuoja atskira

knyga „Šeimos teisė“ (įsigaliojo nuo 2001 m. liepos 1 d.), Lietuvos Respublikos atskiras skirsnis, numatantis baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus, padarytus prieš nepilnamečius asmenis „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai“ (įsigaliojo nuo 2003 m. sausio 1 d.), priimti ir priimami įvairūs kiti teisės aktai, siekiantys garantuoti vaiko teisių užtikrinimą Lietuvoje.

Šio baigiamojo darbo tikslas yra išsiaiškinti bendruomenės narių požiūrį į vaiko teisių užtikrinimą socialinės rizikos šeimose.

Su vaiko teisių apsaugos sritimi susijusių tyrimų Lietuvoje atlikta nemažai. Vaikų, teisės pažeidėjų elgesiu, tokio elgesio priežastimis ir prevencija domėjosi Z. Bajoriūnas (1996), R. Grigas (1996), G. Valickas (1997) ir kiti tyrėjai. J. Vaitkevičius (1995), J. Laužikas (1997) ir kiti nagrinėjo vaiko aktyvumą ugdymo procese ir žvelgė į vaiką, kaip į šio proceso subjektą. (Ž. Jonynienė, 2002) Moksleivių, ugdymo veikėjų požiūrį į vaiko teises, jų vykdymą šeimoje ir mokykloje nagrinėjo Ž. Jonynienė (2000).

Tyrimo problema.

Vaiko teisių užtikrinimo problemomis Lietuvoje, bendruomenės narių požiūriu, mažai kas domėjosi. Bendruomenės narių nuomonė, tiriamu klausimu, yra ypatingai svarbi, nes gyvenime lengviausiai pasiekiamos bendruomenės probleminės išvalgos, bendruomenė daro didelę įtaką žmonėms, institucijoms. Analizuojant bendruomenę kaip socialinę sistemą, galima geriau suprasti klientą supančią kultūrą, tinkamiau panaudoti esamus išteklius, identifikuoti, kada reikia keisti bendruomenę ir kokia tinkamiausia veiklos vienoje ar kitoje situacijoje strategija (Johnson, 2001).

Kasdieniniame gyvenime skelbiamas susirūpinimas vaikų problemomis. Visuomenės, politikų dėmesys ypač suaktyvėja žiniasklaidai pagarsinus smurto prieš vaikus atvejus, kai vaikai paliekami be priežiūros arba tampa suaugusiųjų nusikastamo abejingumo aukomis. Tokiais atvejais kalbama apie būtinybę imtis nedelsiamų priemonių šalinant tuos veiksnius, kurie turi neigiamos įtakos vaikui.

Lietuvoje vienas po kito priimti svarbiausi vaiko teises ginantys įstatymai, sukurta vaiko teisių apsaugos institucinė sistema, tačiau ši sritis vis dar problemiška. Tai labiausiai susiję su šeima, kuri šiandien yra silpna ir pažeidžiama dėl materialinių ir psichologinių problemų, skyrybų, nedarbo, arba per didelio tėvų užimtumo, išgyvenamų krizių ir kt. (Vareikytė, 2006).

Visi vieningai pritaria, kad vaiko teisių užtikrinimas prioritetinga sritis valstybės politikoje. Bet nežiūrit į tai, kad vaiko teisių ir teisėtų interesų apsauga yra viena iš svarbiausių uždavinių, keliamų valsybei ir visuomenei, ką reglamentuoja visi, tiek nacionaliniai, tiek tarptautiniai vaikų teises ginantys teisės aktai, ir šiems uždaviniams įgyvendinti skiriamas nemenkas dėmesys, vaikų teisių pažeidimų nemažėja: kasmet daug vaikų netenka tėvų globos (pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenis šiuo metu valstybės globoje yra apie 13 tūkstančių vaikų, net 5 tūkstančiai iš jų yra įkurdinami institucijose), gausėja skurstančių šeimų,

kuriose auga vaikai, nemažėja smurto prieš vaikus panaudojimo atvejų, tūkstančiai vaikų nelanko mokyklos, patys nusikalsta arba tampa nusikaltimų aukomis ir t.t.

Galima pagalvoti apie tai, kodėl praėjus daugiau nei dešimtmečiui po Nepriklausomybės paskelbimo, kai vaiko teisių užtikrinimui, rodos, skiriamas didelis dėmesys, padėtis negerėja.

Tyrimo objektas – bendruomenės narių požiūris į vaiko teisių užtikrinimą.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti bendruomenės narių požiūrį į vaiko teisių užtikrinimą socialinės rizikos šeimose.

Tyrimo hipotezė – Bendruomenės narių požiūriu vaikų teisės socialinės rizikos šeimose nėra pakankamai užtikrinamos.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti bendruomenės narių požiūrį apie vaikų diskriminaciją ir vaiko teisių pažeidimus socialinės rizikos šeimose.

2. Išsiaiškinti bendruomenės narių požiūrį į socialinės rizikos šeimose egzistuojančias problemas.

3. Įvertinti vaikų iš socialinės rizikos šeimų galimybes vaiko teisių užtikrinimo aspektu.

4. Išanalizuoti bendruomenės narių požiūrį į vaiko teisių apsaugą vykdančių institucijų ir specialistų veiklą.

5. Išsiaiškinti šaltinius, kurių dėka bendruomenė gauna daugiausia informacijos apie vaikų teisių pažeidimus.

6. Išanalizuoti pagalbos socialinės rizikos šeimoms galimybes, siekiant užtikrinti vaiko teisių apsaugą šiose šeimose.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, anketinė apklausa.

Dokumentų analizė: tyrimo metu analizuoti dokumentai: Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas ir kt.

Tyrimo metodika: sudarant tyrimo instrumentą (anketą), buvo remiamasi Vaiko teisių konvencija. Atlikta tyrimo objekto operacionalizacija ir išskirti pagrindiniai diagnostiniai blokai: nediskriminavimas, teisė į asmeninio pasirinkimo laisvę, teisė į žinių laisvę, teisė į saugią vaikystę, teisė į aprūpinimą ir teisė į socialinę apsaugą.

Tyrimo imtis: tyrime dalyvavo 160 Raudėnų miestelio gyventojų. Išplatinta 172 anketos, sugrįžo 160. Anketų grįžtamumas 93%.

Tyrimo organizavimas: tyrimas buvo atliekamas nuo 2009-03-20 iki 2008-04-01 Raudėnų miestelyje.

Tyrimo naudingumas ir reikšmingumas

Teorinis reikšmingumas. Lietuvoje vaiko teisių problemos bendruomenės narių požiūriu mažai nagrinėtos. Empiriniai tyrimai leidžia teoriškai apbendrinti bendruomenės požiūrį į vaiko teisių įgyvendinimo problemines sritis ir numatyti jų sprendimų būdus.

Praktinis reikšmingumas. Darbe pateikti siūlymai remiasi teorinėje dalyje išanalizuota literatūra bei dokumentais ir tyrimo duomenimis. Taip pat pateiktos rekomendacijos, kaip bendruomenės nariams padėti užtikrinti vaiko teises iš socialinės rizikos šeimos.

Darbo struktūra. Šį magistro darbą sudaro įvadas, 2 skyriai, išvados, rekomendacijos ir priedai. Pateikiamos 2 lentelės. Tyrimo duomenys iliustruoti 17 paveiksluose. Panaudoti 37 informacijos šaltiniai. Darbo apimtis – 50 puslapių.

PROFESINIŲ KOMPETENCIJŲ SĄRAŠAS

Veiklos sritys, kurios demonstruojamos baigiamajame darbe	Profesinės kompetencijos	Darbo puslapis/-iai
1. Socialinių poreikių nustatymas ir socialinių poreikių įvertinimas	1.1. Prognozuoti socialines problemas	17 – 18
	1.2. Rinkti, sisteminti ir vertinti informaciją	19 – 20
	1.3. Analizuoti priežastis, sukeliančias kliento socialines problemas	21 – 22
	1.4. Bendradarbiauti su klientu ir jo aplinka	25 – 28
2. Socialinės paramos planavimas	2.1. Analizuoti ir vertinti probleminę situaciją	9 – 11
	2.2. Nustatyti prioritetus, vertinti išteklius ir parinkti tinkamą paramos modelį.	13 -16

1. VAIKO TEISIŲ APSAUGA LIETUVOJE

Atkūrus nepriklausomybę, Lietuva žengė socialinių ir ekonominių reformų keliu. Šių reformų tikslas buvo sukurti tokią visuomenę, kurioje galėtų atsiskleisti Lietuvos žmonių galimybės, jiems būtų garantuotos visos teisės ir laisvės, sudarytos sąlygos dirbti, šviestis ir saugiai gyventi (Europos politika dėl vaikų, 1999).

Kartu su viltimi sukurti gerą ir gražią rytdieną, reformos atnešė į visuomenės gyvenimą ir dezorganizacijos susiformavimą: nedarbą, kai kurių visuomenės narių kultūrinių ir socialinių vertybių bei normų praradimą, jų susilpnėjimą, alkoholizmo, narkomanijos paplitimą, skurdą, grupinių interesų atsiradimą, daugelio visuomenės narių nesugebėjimą prisitaikyti prie naujų gyvenimo aplinkybių ir pan.

Jaunoji Lietuvos karta neišvengė šios dezorganizacijos poveikio: daugelyje šeimų vaikams nebebuvo užtikrinamos sąlygos, reikalingos jų fiziniam, protiniam ir dvasiniam vystymuisi, daugėjo vaikų, nelankančių mokyklas, linkusių nusikalsti skaičius, didėjo vaikų, tapusių nusikaltimo aukomis, skaičius.

Žengdama demokratinės valstybės kūrimo keliu, visuomenė privalėjo pirmiausia pasirūpinti mažiausiais, labiausiai dėmesio ir pagalbos reikalingais savo nariais – vaikais (Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007; Europos politika dėl vaikų, 1999).

Vaiko teisių apsaugą Lietuvoje užtikrina daug institucijų, kurių veikla yra tiesiogiai susijusi su vaikų teisių politikos formavimu Lietuvoje ir tiesioginiu darbu, įgyvendinant šią politiką gyvenime. Paminėsiu keletą svarbiausių institucijų:

- Konsultacinė vaikų reikalų taryba prie Respublikos Prezidento.
- Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisija.
- Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga.
- Valstybinė jaunimo reikalų taryba.
- Šeimos ir vaiko skyrius.
- Įvaikinimo tarnyba.
- Teisėsaugos institucijos (teismai, policija, advokatūra, prokuratūra).
- Vaikų ir jaunimo teisės pažeidimo prevencinės grupės inspektoriai.
- Nepilnamečių socialinės pagalbos ir prevencijos centras.
- Visuomeninės organizacijos.

1.1. Vaikų teises reglamentuojančių įstatymų bazė

XX a. pabaigoje vaiko teisės pripažįstamos ir ginamos tarptautiniu juridiniu dokumentu – Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, kurią 1989 metais priėmė Jungtinių tautų Generalinė Asamblėja. Lietuva prie Konvecijos prisijungė 1992 metais, o 1995 metais ją ratifikavo Seime, tuo parodydama, kad žengiant naujos demokratinės visuomenės kūrimo keliu, valstybė yra pasiryžusi rūpintis vaikų gerove, pasiryžusi keisti vaiko statusą visuomenėje.

1996 metais priimamas nacionalinės teisės aktas – Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Įstatyme siekiama nustatyti su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Jungtinių Tautų Organizacijos vaiko teisių konvencija suderinus bendruosius principus ir nuostatas.

Vadovaujantis šiais bendraisiais principais ir nuostatomis buvo rengiami ir įgyvendinami tam tikrų teisės šakų įstatymai, jų kodeksai, kiti vaikų teises reglamentuojantys teisės aktai.

Nuo 2003 m. sausio 1 d. Įsigaliojo naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Šiame kodekse atskiru skirsiniu eina „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai“. Tai turėtų užtikrinti efektyvesnę vaiko ir šeimos, kurioje jis auga, saugumą ir gerovę.

Per laikotarpį nuo 1991 metų priimta daug kitų įstatymų ir nutarimų, siekiančių vaiko teisių užtikrinimo. Keletą išvardinsiu: Vaikų išlaikymo fondo įstatymas (Nr. 144-5464, priimtas 2006 sausio 30 d.), Lietuvos Respublikos bedarbių rėmimo įstatymas (Nr. I-864, priimtas 2005 m. birželio 16 d.), kurio 8 str. numato papildomas užimtumo garantijas asmenims, jaunesniems kaip 18 metų; Lietuvos Respublikos atostogų įstatymas (Nr. 64-2569, priimtas 2002 m. birželio 4 d.), kurio atskiri straipsniai numato atitinkamas garantijas ir privilegijas neturintiems 18 metų dirbantiems asmenims; Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatymas Nr. 64-2569, priimtas 2002 m. birželio 4 d.); Lietuvos Respublikos žmonių saugos darbų įstatymas (Nr. 70-3170, priimtas 2003 m. liepos 16 d.), kurio atitinkami straipsniai kelia griežtus reikalavimus darbdaviams, įdarbinusiems nepilnamečius asmenis, siekiant užtikrinti pastarųjų saugumą darbo procese ir t. t.; Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (Nr. 63-2853, priimtas 2003 m. birželio 28 d.) visas yra skirtas moksleivių santykių reguliavimui; Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas (Nr. 72-2688, priimtas 2006 m. liepos 1 d.), numato valstybės finansinę paramą šeimai (ypač gausiai), auginančiai vaikus ir neturinčiai pragyvenimo šaltinio; Vaikų laikino išvykimo į užsienio valstybes tvarka (priimta 2007 m. balandžio 25 d. Nr. 49-1895); Vaiko globos organizavimo nuostatai (priimti 2003 m. rugpjūčio 28 d. Nr.1095); Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatai (priimti 2007 m. birželio 3 d. Nr. 61-2360); Bendrieji vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai (priimti 2003 m. rugpjūčio 12 d. Nr. 80-3661) ir kiti Lietuvos Respublikos teisės aktai, reglamentuojantys vaikų teises ir apsaugą.

Tai nacionalinės teisės aktai. Tarptautiniu mastu pasirašyta nemažai sutarčių dėl tarpvalstybinio bendradarbiavimo vaikų teisių srityje.

Jau minėta darbe Vaiko teisių konvencija (1989 m. lapkričio 20 d., Lietuva ratifikavo 1995 m. liepos 3 d.) ir Vaiko teisių deklaracija (1959 m. Lietuva prisijungė 1992 m. liepos 5 d.). Konvencija yra nuosekliausias ir pilniausias tarptautinis vaiko teisių dokumentas, pripažįstantis vaikų iki 18 metų pilietines, kultūrinės, politines, ekonomines ir socialines teises, ginantis vaikų teisę į apsaugą, aprūpinimą ir t. t. (JT Vaiko teisių konvencija).

Hagos konvencija dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje (priimta 1993 m., Lietuva prisijungė 1997 m. spalio 16 d.)

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950 m. lapkričio 4 d., įsigaliojo 1953 m., rugsėjo 3 d.). Lietuvoje konvencija galioja nuo 1995 m. birželio 20 d. Šioje konvencijoje išdėstytos teisės ir laisvės užtikrina valstybės jurisdikcijoje esančio kiekvieno asmens, tame tarpe ir vaiko, teises ir laisves. Ji turėjo įtakos Lietuvos Respublikos Konstitucijai, įtakojo JTO Vaiko teisių konvencijos ratifikavimą, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo priėmimą (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija).

Europos socialinė chartija (1996 m. gegužės 3 d., įsigaliojo nuo 1999 m. liepos 1 d.). Lietuva chartiją pasirašė 1997 m. rugsėjo 8 d. Chartija garantuoja geresnę socialinę, teisinę ir ekonominę dirbančių vaikų ir paauglių apsaugą (Europos socialinė chartija, 1999).

Europos konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso (1975 m. spalio 15 d., įsigaliojo 1978 m. rugpjūčio 11 d.) Lietuvoje konvencija įsigaliojo 1997 m. Liepos 18 d. Šios konvencijos dėka sulyginamas santuokoje gimusių ir nesantuokinių vaikų teisinis statusas. Konvencijos nuostatos yra susijusios su tėvystės ir motinystės nustatymu, pripažinimu, tėvystės ginčijimu, tėvų atsakomybės perdavimu ir vaiko paveldėjimo teisėmis ir kitais tarptautiniais teisės aktais. .

Siauraja prasme vaiko teisių ribas apibrėžia Konvencijos 6 straipsnis, garantuojantis vaiko teisę gyventi. Todėl vaiku laikomas kiekvienas, gimęs laiku ir anksčiau laiko, bet įstengęs išgyventi kūdikis.

Aukštesnė vaiko teisių riba tiek Vaiko teisių konvencijoje, tiek Lietuvos teisėje – 18 metų. Tačiau ši riba nėra griežtai apibrėžta. Pilną veiksnumą nepilnametis gali įgauti susituokęs anksčiau, nei tai leidžiama įstatymais, arba emancipacijos pripažinimo atveju. Tačiau šeimos santykių srityje vaiko teisės ir pareigos trunka iki tėvų mirties.

Kodėl vaiko teisės išskirtos iš žmogaus teisių, ir joms skiriamas ypatingas dėmesys?

Tai paaiškinama trimis aspektais:

- Vaikas kaip ir kiekvienas žmogus turi visas žmogaus (piliečio) teises ir laisves, kuriomis geba naudotis.

- Atsižvelgiant į fizinį ir protinį nesubrendimą, vaikui būtina ypatinga apsauga bei priežiūra, teisinė apsauga ir iki gimimo, ir po jo. Įstatymais ir kitomis priemonėmis vaikui turi būti sudarytos galimybės sveikai ir normaliai vystytis fiziškai, protišcai, doroviškai, dvasiškai ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Visos šios priemonės padeda įgyvendinti vaiko teisių privilegiją, sureikškina vaiko interesus. Vaikas turi teisę į ypatingą apsaugą ir priežiūrą bei į galimybę visapusiškai palankiomis sąlygomis progresyviai ugdyti savo asmenybę.

- Atsižvelgiant į tai, kad vaikas dėl savo asmenybės ypatumų negeba savo teisėmis pasinaudoti bei apginti savo interesų, visuomenėje turi būti socialiniai institutai, garantuojantys efektyvų vaiko teisių gynimą ir atliekantys vaiko teisių įgyvendinimo garantų vaidmenį.

Trumpai apie tai, kas sudaro vaiko teisių visumą.

Visi įstatymai, reglamentuojantys vaiko teisių apsaugą, garantuoja vaiko teisę gyventi ir augti sveikam, teisę į individualybę ir jos išsaugojimą, teisę į asmens neliečiamybę ir laisvę, teisę į asmeninį gyvenimą, į gyvenimo sąlygas, suteikiančias vaikui galimybę normaliai vystytis tiek fiziškai, tiek protišcai, tiek dvasiškai, teisę į valstybės paramą ir išlaikymą, į gyvenamąjį būstą, poilsį ir laisvalaikį, turtines teises, socialines teises ir t. t.

- Visos šios teisės užtikrinamos laikantis pagrindinių principų:
- „visur ir visada pirmiausia turi būti atsižvelgiama į teisėtus vaiko interesus;
- vaikas turi teisę naudotis visomis Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Vaiko teisių konvencijoje, Vaiko teisių pagrindų įstatyme ir kituose įstatymuose bei teisės aktuose nustatytais vaiko teisėmis bei laisvėmis;

- kiekvienas vaikas turi lygias su kitais vaikais teises ir negali būti diskriminuojamas dėl savo arba savo tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų lyties, amžiaus, tapatybės, rasės, kalbos, tikėjimo, pažiūrų, socialinės, turtinės, šeimyninės padėties, sveikatos būklės ar kokių nors kitų aplinkybių;

- kiekvienam vaikui – tiek iki gimimo, tiek ir po jo – turi būti garantuota galimybė būti sveikam ir normaliai vystytis fiziškai, protišcai bei doroviškai, taip pat visaverčiai dalyvauti visuomenės gyvenime;

- nė vienas vaikas negali būti paliktas be gyvenamojo būsto, minimalių pragyvenimo lėšų ir globos ar rūpybos;

- sandoriai, sudaryti pažeidžiant vaiko interesus, kiti aktai, ribojantys ar kitaip varžantys įstymų nustatytas vaiko asmenines, turtines, kitas teises bei laisves, pripažįstami negaliojančiais;

- vaiko teises, pirmiausia turi užtikrinti tėvai ir kiti teisėti vaiko atstovai“ (LR vaiko teisių pagrindų įstatymas).

Didelis dėmesys įstatymuose yra skiriamas vaiko dalyvavimo teisei užtikrinti. Vaiko nuomonė turi būti išklausyta ir išgirsta, sprendžiant klausimus, susijusius su juo. JT Generalinės Asamblėjos specialiosios sesijos vaikų klausimais veiksmų plano, priimto 2002 m. gegužės mėn. deklaracijoje kalbama jau ne vien apie vaikų dalyvavimą sprendžiant klausimus, susijusius su juo pačiu, bet ir apie vaikų ir paauglių, kaip sumanių piliečių, dalyvavimą visuose reikaluose, kuriant geresnę ateitį visiems. Turime gerbti vaiko teisę išreikšti save ir dalyvauti sprendžiant klausimus, turinčius poveikio jiems pagal jų amžių ir brandą (Europos politika dėl vaikų, 1999).

Nežiūrint į tai, kokie kodeksai, įstatymai beveiktų, tėvai, artimieji, ugdytojai, socialiniai darbuotojai privalo mokyti vaikus saugotis išnaudojimo, prievartos. Visomis įmanomomis priemonėmis ir išgalėmis privalo apginti vaiką nuo visų formų fizinio ar psichinio smurto, įžeidimo ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, skatinant seksualinį išnaudojimą, kuriuos gali patirti šeimoje, mokykloje, gyvenamoje aplinkoje (V. Kučinskas, L. Kučinskienė, 1998).

1.2. Vaiko teisių apsaugos tarnybos ir jų veikla

Nuo 1993-1994 metų Lietuvoje pradėtos steigti rajonų ir miestų Vaikų teisių apsaugos tarnybos (toliau tarnyba arba VTAT). Tarnybos įkurtos prie visų didžiųjų miestų ir rajonų savivaldybių. Jų šalyje yra 60, jose Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis dirba 239 darbuotojai. (Statistinės ataskaitos apie vaikus ir globą, 2002) Tarnybos yra savivaldybių administracijų struktūriniai padaliniai, finansuojami iš savivaldybių biudžeto lėšų. Savo veiklą tarnybos organizuoja vadovaudamos Bendraisiais vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatais (2003).

Savivaldybių Vaikų teisių tarnybos yra viena iš pagrindinių, esminių valstybinės vaiko teisių apsaugos sistemos grandžių.

Šių tarnybų funkcijos gana plačios. Paminėsiu keletą iš jų:

- organizuoja prevencinį darbą su tėvais (kitais teisėtais vaiko atstovais);
- kreipiasi į atitinkamas institucijas, kad asmenims, keliantiems grėsmę vaiko saugumui ir sveikatai, įstatymų numatyta tvarka būtų taikomos civilinės, administracinės ar baudžiamosios poveikio priemonės;
- analizuoja, sistemina informaciją apie vaikus, kurių asmenines, socialines bei turtines teises dėl nepalankių šeimos ar kitų aplinkybių turi ginti valstybė ar visuomenė, tai pat apie neprižiūrimus, socialiai ir pedagogiškai apleistus vaiku;
- nustato likusius be tėvų globos vaikus ir rūpinasi jais;
- sprendžia įvaikinimo klausimus;
- teikia pedagoginę, teisinę pagalbą;

- rengia ir įgyvendina tikslines programas, susijusias su vaikų teisių apsauga, globa, rūpyba ir teisės pažeidimų prevencija;
- gina vaikų interesus įvairiose valstybinėse institucijose, atstovauja jų interesus teismuose;
- kaupia pranešimus apie smurtą patyrusius vaikus, organizuoja pagalbą jiems ir kt. (LR vaiko teisių pagrindų įstatymas).

Išvardintos funkcijos nusako tik nedidelę dalį tų darbų apimties, kurias vykdo Vaikų teisių apsaugos tarnybų darbuotojai.

1. 3. Vaiko teisių apsaugos samprata

Į vaiko teisių apsaugos sampratą reikėtų žvelgti, kaip į realų visų Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimą. Pagal tai, kaip paisoma vaiko teisių, galima kalbėti apie kiekvienos konkrečios šalies demokratijos lygį, apie žmogaus teisių apsaugą valstybėje. Valstybė, visuomenė turi suprasti, kad vaikai – jos ateitis. Karta, kuri pakeis mus, karta nuo kurios priklausys mūsų visų ateities gyvenimas. Todėl būtina užtikrinti, kad vaikai augtų saugūs, turėtų visas galimybes formuoti save, būti gerbiamais ir atsakingais už savo priimtus sprendimus asmenimis.

Vaikas, kaip asmenybė, pradeda formotis šeimoje. Todėl valstybė, siekdama užtikrinti vaiko teises, pirmiausia turi galvoti apie šeimą, apie pagalbą jai, nes vaiko gerovė neįsivaizduojama be šeimos gerovės.

Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos specialiosios Sesijos vaikų klausimais priimtame veiksmų plane kalbama apie vaikams pritaikyto pasaulio kūrimą. Galima teigti, kad tokio plano įgyvendinimas geriausiai atspindėtų vaiko teisių apsaugos kokybę. Plane pabrėžiama, kad valstybės turėtų išpareigoti kurti tokį pasaulį, kuriame ilgalaikė žmogiškoji plėtra, geriausių vaikų interesų paisymas būtų pagrįsti demokratijos, lygybės, nediskriminacijos, taikos ir socialinio teisingumo principais bei visų žmogaus teisių, įskaitant teisę į plėtrą visuotinumu, nedalijamumu, tarpusavio priklausomybę ir tarpusavio ryšiu. Visi visuomenės nariai raginami prisijungti prie pasaulinio judėjimo, kuris turėtų padėti sukurti vaikams pritaikytą pasaulį. Tai įmanoma pasiekti visuose su vaikais susijusiais veiksmuose teikiant vaikų interesams pirmumo teisę.

Didelis dėmesys plane skiriamas investicijoms į vaikus, t.y. išnaikinant skurdą. Kiekvienas vaikas yra gimęs laisvas, ir lygus savo orumui ir teisėmis su visais kitais, todėl visos vaikus veikiančios diskriminacijos formos turi išnykti. Svarbiausiu žmogaus plėtros pagrindu pripažįstamas vaikų išlikimas, apsauga, augimas ir plėtra, esant sveikiems ir tinkamai maitinamiems.

Vaikams pritaikytame pasaulyje svarbi vieta skiriama jų mokymui, galimybių mokytis užtikrinimui. Vaikas pasaulyje turi gyventi būdamas saugus nuo žalojimo ir išnaudojimo, smurto, prievartos, ginkluotų konfliktų. Vaikai ir jų šeimos turi būti apsaugoti nuo AIDS. Vaikas, kaip ir bet kuris kitas pilietis, turi teisę reikšti savo nuomonę ir pažiūras. Žemė, gamta ir jos grožis, jos ištekliai turi būti saugomi ateinančioms kartoms, kad užtikrintų ateinančių kartų gyvenimo kokybę (JT Generalinės Asamblėjos specialiosios sesijos vaikų klausimais veiksmų planas, 2002).

Kokybiška vaiko teisių apsauga – tai laiminga vaikų vaikystė: meilė ir pagarba vaikui, vaiko teisių pripažinimas ir puoselėjimas, vaiko saugumas ir gerovė, jo sveikatos užtikrinimas.

2. VAIKO TEISIŲ APSAUGA SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOJE

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, vadovaudamasi Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, teigia, kad 2006 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 718,8 tūkst. vaikų, t. y. penktadalis visų gyventojų.

Statistikos departamento duomenimis 2007 metų pradžioje Lietuvoje gyveno 3 384, 9 tūkst. gyventojų, iš jų 695 510 sudarė 0-17 metų amžiaus vaikai.

2.1. lentelė. Statistinė analizė apie socialinės rizikos šeimose augančius vaikus

Iš viso	0 - 3	4 - 6	7	8 – 9	10 – 13	14	15	16 - 17
3 384 879	121 718	93 609	35 312	72 098	163 408	51 978	52 090	105 297

(Vaiko teisių kontrolieriaus veiklos ataskaita už 2007 metus)

Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų įskaitoje, pagal Lietuvos Respublikos pateikiamą informaciją, 2005 m. pabaigoje buvo įrašyta 16,4 tūkst. socialinės rizikos šeimų, jose augo 36,5 tūkst. vaikų. Iš jų du trečdaliai – girtaujančios šeimos. Per vienerius metus tėvų globos neteko net 3209 vaikai, iš jų 37 proc. buvo iki 7 metų amžiaus. Tik kas tryliktas netekęs tėvų globos vaikas buvo našlaitis. Didžiausia tėvų globos vaikų dalis yra iš socialinės rizikos šeimų.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės įstaigos pateiktais duomenimis (2006), kasmet daugėja pranešimų apie vaiko teisių pažeidimus (fizinį ir psichologinį smurtą vaikų atžvilgiu šeimose, globos institucijose ir šeimynose, netinkamą ir nepakankamą vaikų priežiūrą ir pan.). Deja, nėra studijų, kurios paaiškintų, ar vaikų teisių pažeidimų išties padaugėjo, ar tik pradeda dažniau kreiptis į šią instituciją (Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007).

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymu, nuo 2007 m. sausio 1 d. socialinę priežiūrą socialinės rizikos šeimoms seniūnijose vykdo būtent šiai funkcijai skirti socialiniai darbuotojai. Pagrindinis šio darbo tikslas – teikti socialinę pagalbą šeimai, patekusiai į krizę, išsaugoti vaikams galimybę augti savo biologinėje šeimoje.

Socialinės rizikos šeimoms svarbu suteikti ne tik materialinę paramą, bet ir socialines paslaugas, didinti jų prieinamumą. Ilgą laiką tokios šeimos nebuvo įvardijamos kaip socialinių paslaugų gavaėjos, paslaugas tokioms šeimoms nebuvo organizuojamos ar dėl nepakankamai plataus įstaigų, teikiančių paslaugas socialinės rizikos šeimoms, tinklo nebuvo vykdomas socialinės rizikos šeimų ugdymas. Taip pat nebuvo vieningos sistemos, kuri aiškiai apibrėžtų, kas yra atsakingas už teikiamas paslaugas socialinės rizikos šeimoms. Tokia situacija lėmė, kad socialinės rizikos šeimos ne visada galėjo sulaukti pagalbos, kuri padėtų įveikti iškilusius sunkumus, nes vien materialinė parama socialinės rizikos šeimoms nėra veiksminga (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2006).

2. 2. lentelė. Duomenys apie priežastis, dėl kurių šeimos patenka į savivaldybių VTAT akiratį.

Priežastys	Šeimų skaičius	Vaikų skaičius					
		Iš viso	0-3	4-6	7-9	10-14	15-17
Dėl girtavimo	8276	18941	2461	3201	3665	5586	4028
Dėl azartinių žaidimų	15	26	0	3	4	13	6
Dėl įgūdžių stokos	2711	6951	1256	1297	1299	1915	1184
Dėl prievartos prieš vaikus	412	931	106	169	199	287	170
Dėl netinkamo paramos naudojimo	274	819	80	123	206	233	177
Dėl vaikui nustatytos laikinosios globos	584	1133	216	229	197	297	194
Dėl apribotos tėvų valdžios ir vaikui nustatytos nuolatinės globos	245	398	51	92	86	87	82
Dėl kitų priežasčių	979	2152	295	352	415	588	502
Iš viso	13496	31351	4465	5466	6071	9006	6343

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos duomenys. (Socialinis pranešimas 2006-2007).

Priežastys, sąlygojančios šeimų patekimą į VTAT apskaitą yra įvairios. Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų (skyrių) (toliau vadinama – savivaldybių VTAT) pateiktais duomenimis, per 2006 metus socialinės rizikos šeimų skaičius šalyje, lyginant su 2005 metais, pastebimai sumažėjo. 2005 metais į savivaldybių VTAT socialinės rizikos šeimos įskaitas buvo įtrauktos 16361 šeimos, kuriose augo 36535 vaikai, o 2006 metais – 13496 socialinės rizikos šeimos, kuriose augo 31351 vaikas. Lyginant su 2005 metais vaikus auginančių socialinės rizikos šeimų sumažėjo 2865, o jose augančių vaikų – 5187 (Socialinis pranešimas, 2006-2007m.).

Socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičius labai priklauso nuo savivaldybių vaikų teisių apsaugos tarnybų darbo, jų sugebėjimo nustatyti tokias šeimas. Girtaujančios šeimos, auginančios vaikus, yra didžiausia tautos nelaimė. Kada įveiksime šią mus ištikusią bėdą, kol kas niekas negali pasakyti. Tokių šeimų vaikai kasmet papildoma vaikų globos namus (Blebienė, 2006).

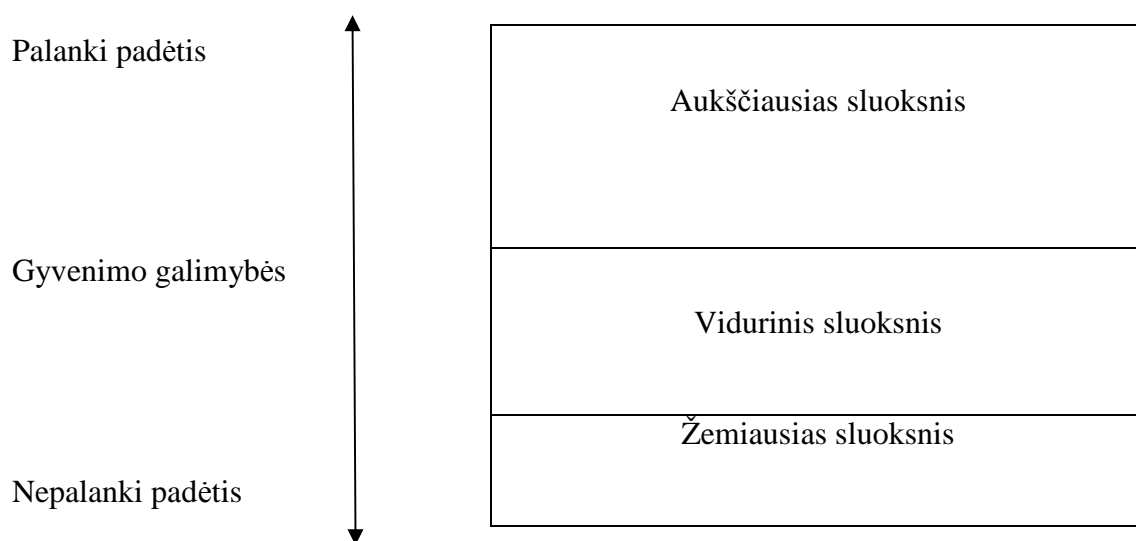
Gyventojų skaičiui, jų kokybiniam pokyčiams ir visam visuomenės gyvenimui, ko gero, svarbiausią reikšmę turi šeima. Pasak Z. Bajoriūno (1997), šeima vaikams suteikia pirmines žinias ir įgūdžius, juos ugdo, formuoja jų savimonę. G. Navaitis (1996) teigia, kad šeima kuriama šeimoms poreikiams tenkinti. Poreikiai, susiję su materialinių šeimoms gyvenimo sąlygų sukūrimu ir

palaikymu; tėvystės ir motinystės poreikiai, seksualiniai poreikiai. Šeimos esmę atskleidžia šeimos funkcijos, kurias pagal galimybes, prisiima kiekvienas šeimos narys.

2.1. Socialinės stratifikacijos samprata

Socialinės stratifikacijos sąvoka sociologijoje yra pasiskolinta iš geologijos (mokslo, kuris studijuoja, kaip įvairių rūšių uolos suformuoja atskirus lygmenis ar stratas), siekiant aprašyti individų formuojamą socialinę hierarchiją pranašumo ir neturinčių palankių sąlygų atžvilgiu. (Rūta Bražienė, 2005) Socialinės stratos nėra negyvi objektai kaip uolos, bet aktualios sąmoningos socialinės grupės, galinčios veikti kartu. Fulcher ir Scott pateikia socialinės stratifikacijos modelį, kuriame vaizduoja įvairių socialinių sluoksnių padėtį pagal gyvenimo galimybes: trys sluoksniai išdėstyti į paprastą hierarchiją galimybių turėjimo ar neturėjimo atžvilgiu (Fulcher J. Scott J. *Sociology*, 1999 p. 602.) (žr.1 pav.)

1 pav. Elementarios socialinės stratifikacijos modelis

Socialinė stratifikacija yra ne tik gyvenimo galimybių (life chances) skirtumai. Socialinė stratifikacija egzistuoja tada, kai žmonės klasifikuojami į stratas ar socialines klases galimybių hierarchijos atžvilgiu. Kai kurių sluoksnių (stratų) rangas yra aukštesnis, kai kurių žemesnis. Pagal Grusky (2000), jų visuma ir sudaro konkrečios visuomenės stratifikacinę sistemą.

Socialinė nelygybė apibrėžiama kaip bendruomenės vertybių – turto, prestižo, valdžios – pasiskirstymo netolygumai. Kiekvienoje visuomenėje išteklių skirstymas priklauso nuo lyties, amžiaus, etninės kilmės, kvalifikacijos, partiškumo, religijos, paveldėjimo ir kitų kriterijų, skirtingai vertinamų vienoje ar kitoje kultūroje. Socialinės nelygybės formų suvokimas ir analizė yra

pagrindinis dalykas suvokiant socialinę stratifikaciją. Socialinė nelygybė, kaip dominuojanti bendruomenės diferenciacijos forma (Mayer, 1987) vystėsi kartu su perėjimu prie kitokių visuomenės formų, pvz., privatinės nuosavybės atsiradimas ir klasinių bendruomenių susiformavimas (Marx, 1979) arba pagal Tionisą (1979), kai Gesellschaft struktūros pakeitė Gemeineschaft struktūrą.

Socialinių klasių koncepcija skatina aptarti jų ryšį su kitomis stambiomis socialinėmis grupėmis įvairiais socialinės diferenciacijos aspektais, tokiais kaip rasė, lytis ir skirtingas išsimokslinimo lygis.

Elitas – bendruomenės viršūnė, kuriuo nors atžvilgiu išsiskirianti iš aplinkos. Taip apibūdinamas sluoksnis ar grupė žmonių, pasižyminčių ypatingomis asmeninėmis ar profesinėmis savybėmis, darančiomis juos „išrinktaisiais“ tam tikroje visuomenės gyvenimo sferoje (Leonavičius, 1993)

Vidurinioji klasė, arba vidurinis sluoksnis mokslinėje literatūroje apibrėžiamas nevienodai. Vidurinė klasė nevienodai suvokiama skirtingų autorių darbuose. L. Beliajeva (2000) teigia, kad pirmiausia reikia skirti viduriniąją klasę nuo vidurinėsios masės.

Žemutinė arba užribio klasė – tai ilgalaikiai bedarbiai, izoliuoti nuo visuomenės, jaučiantys tai ir nepripažįstantys jos vertybių (Broom, 1992).

2.2. Socialinės rizikos šeimos samprata

2006 metais priimtame Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme Socialinės rizikos šeima vadinama šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis arba toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka arba negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams ir todėl kyla pavojus vaikų fiziniams, protiniams, dvasiniams, doroviniams vystymuisi ir saugumui. Ši sąvoka apibrėžiama Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymo 2 straipsnyje (Žin., 2004, Nr. 88-3208). Šio įstatymo 17 str. numatyti galimi išmokų socialinės rizikos šeimoms teikimo būdai: piniginės lėšos, maisto produktai, drabužiai, avalynė ir kitos būtinos prekės, kortelės, skirtos maisto pirkimui, talonai maitinimui ir kt.

Socialinės rizikos šeimai priskiriama ir tokia šeima, kurios vaikui įstatymų nustatyta tvarka nustatyta laikinoji globa (rūpyba) (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2006; Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007).

S. Ignatavičienė ir R. Žukauskienė (1999) rizikos grupės vaikams priskiria beglobius (gatvės) vaikus, asocialiose (toliau probleminėse), nedarniose šeimose gyvenančius vaikus, kurie

nuolat patiria psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą, taip pat agresyvius ir bendraamžių atstumtus vaikus, bei vaikus, kurie jau yra padarę smulkių prasižengimų ar nusikaltimų.

Literatūroje galima rasti nemažai socialinės rizikos šeimų apibrėžimų, kurie vienas nuo kito šiek tiek skiriasi. Socialinės rizikos šeimos – tai šeimos, kaip socialinio instituto ir mažos pirminės socialinės grupės, tipas, kuris dėl savo ypatybių neatitinka savo paskirties ir iki galo neatlieka savo funkcijų, yra veikiamas neigiamų socialinių veiksnių ir kelia grėsmę normaliam visuomenės funkcionavimui (Guščinskienė, Kondrotaitė, 2006).

Anot M. Leliūgienės (2004) socialinės rizikos šeima – tai šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi. Šiose šeimose dažnai netenkinami vaikų fiziniai ir emociniai poreikiai, tai lemia labai žemą vaikų savęs vertinimą, skurdžius socialinius įgūdžius ir menką adaptaciją.

„Rizikos“ grupių vaikai: kuo jie skiriasi nuo „normalių“ vaikų, kodėl susirūpinus vaikų teisėmis, padaugėjo pranešimų apie vaikų patiriamą smurtą, gal reiktų nustatyti tėvų ir kitų suaugusiųjų galių ir autoritetą, kurie išplaukia iš pareigos apsaugoti vaiką, ribas (Europos politika dėl vaikų, 1999).

I. Leliūgienė (2003) teigia, kad socialinės rizikos šeima – tai šeima, kurios socialinis funkcionavimas dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių sutrikdytas. Jos neišvengiamai yra nevisavertiškumo būsenos. Tai pabėgėlių šeimos, daugiavaikės, neįgalius vaikus auginančios, nepilnos šeimos. Potenciali socialinė rizika gali atsirasti nepalankiomis ekonominėmis ir psichologinėmis sąlygomis, dėl sunkumų auklėjant vaikus, kylant šeimos narių konfliktams, girtuokliaujant, dėl priklausomybės nuo narkotikų, žiauraus elgesio šeimoje, pirmiausia – vaikų atžvilgiu.

Santykiai socialinės rizikos šeimose bei jos narių atliekami vaidmenys priklauso nuo to, kokiai socialinės rizikos šeimų grupei priskirsime pasirinktą šeimą (pvz., ar tai asociali, ar tik mažas pajamas gaunanti šeima ir pan.) bei nuo to, kokį bendravimo ciklą šeima analizuojamu metu išgyvena (Guščinskienė, Kondrotaitė, 2006).

Apie 4% Lietuvoje gyvenančių vaikų gyvena socialinės rizikos šeimose. Tokiose šeimose augantys vaikai paprastai patenka į iš kartos į kartą perduotą skurdą. Įgyvendinant Nacionalinio veiksnių plano priemones, buvo siekiama, kad vaikai, augantys skurdžiose ir socialinės rizikos šeimose, turėtų kiek įmanoma prielankias galimybes pakilti socialiniais laiptais aukščiau. Viena iš pagrindinių priemonių šiam tikslui pasiekti – kompleksinių paslaugų šeimai ir vaikams teikimas (Socialinis pranešimas 2006-2007 m.).

Socialinės rizikos šeimų Lietuvoje mažėja labai lėtai. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, kai kurios problemos galėtų būti veiksmingai išspręstos didinant socialinio

darbo vaidmenį, todėl ypač daug dėmesio reikėtų skirti seniūnijų socialiniams darbuotojams, tiesiogiai dirbantiems su socialinės rizikos šeimomis ir jų vaikais; teigiami procesai analizuojamoje srityje taip pat galėtų vykti, jeigu toliau būtų tobulinama teisinė bazė gerinant socialinės rizikos šeimų padėtį bei socialinės rizikos šeimų nariai būtų aktyviai skatinami įvairiai socialinei veiklai ir būtų mažiau orientuoti į socialines išmokas (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2006).

2.3. Vaiko teisių pažeidimai socialinės rizikos šeimose

Nagrinėjant vaikų (ir paauglių) socialines problemas (Leliūgienė, 1997), iškyla pats aktualiausias klausimas – koks smurtas, prievarta, skriauda, piktnaudžiavimas, išnaudojimas ir pan. yra pavojingi vaikams.

Nepriežiūra – dažnas, sistemingas nesirūpinimas vaiku, kuris ne tik smarkiai žaloja vaiko sveikatą, stabdo jo augimą, padaro jį pedagogiškai aplestu. Skaudžiausia yra vaiko nepriežiūra šeimoje, niekuo nepateisinama vaiko nepriežiūra mokykloje ir visuomenėje.

Fizinė prievarta – fizinis vaiko žalojimas: mušimas, traumavimas, vertimas dirbti sunkius darbus ne pagal jėgas, nenormuotas fizinis darbas, darbas nepatenkinamose sąlygose ir su nepritaikytomis priemonėmis. Kai smurtininkas (tėvai, giminės, darbdavys, ugdytojas) gerai supranta ką daro arba žino apie vaiko žalojimą, bet neužkerta tam kelio.

Psichinė prievarta – vaiko psichikos žalojimas: bauginimas, gąsdinimas, laikymas nuolatinėje baimėje, vaiko protinių gebėjimų neigimas ir kitoks psichinis smurtas.

Emocinė prievarta – dažnas arba nuolatinis vaiko žeminimas, jo ignoravimas, kuris gali sutrikdyti vaiko elgesį ir jo psichikos raidą. Bet koks vaiko skriaudimas yra ir emocinis traumavimas. Tėvai ugdytojai, suaugusieji dažnai pamiršta, kad vaikas, įveikdamas atkaklų vidinį priešinimąsi vykdyti reikalavimus, susietas su emociine prievarta.

Seksualinė prievarta – priklausomų, vystymosi požiūriu nesubrendusių vaikų (ir paauglių) išnaudojimas suaugusiųjų seksualiniams poreikiams tenkinti bei tvirkinimas verčiant žiūrėti pornografinius filmus, stebėti lytinį aktą, įvairiai gundant ir pan. Dažnai vaikai nukenčia ir nuo nepažįstamų prievartautojų, bet vaikai prievartaujami ir šeimose, ir vyresnių vaikų (paauglių), ir bendraamžių (Monkevičienė, 2003).

Dėl kokių priežasčių šeima priskiriama socialinės rizikos grupei, kokios socialinės paslaugos jai teikiamos, kurios iš jų veiksmingiausios ir kokių trūksta. Sugrupavus duomenis, nustatyta, kad vyrauja dviejų rūšių priežastys:

- Piktnaudžiavimas alkoholiu.

- Vaikų nepriežiūra dėl skurdo ir socialinių įgūdžių stokos.

Dirbdami su šeima, kurioje vyrauja alkoholizmo problemos, socialiniai darbuotojai stengiasi ją įtikinti kad tai pagrindinė šeimos problema ir ją reikia spręsti kuo skubiau. Socialinės rizikos šeimų vaikai, nukreipiami į dienos centrus. Jiems teikiamos sociokultūrinės, socialinių įgūdžių ugdymo paslaugos, organizuojamas įvairus užimtumas, pamokų ruošia, vykdomas nuoseklus ir kryptingas švietėjiškas darbas, prireikus konsultuoja psichologai.

Kai visos šios paslaugos neveiksmingos ir vaikui šeimoje išlieka pavojus, gresiantis jo saugumui ir gyvybei, steigama globa šeimoje ar globos namuose (Vareikytė, 2006).

Jau keletą metų savivaldybių VTAT girtavimą įvardija kaip vieną pagrindinių priežasčių, sąlygojančių didėjančią socialinę riziką šeimoje. 18941 vaikas 2006 metais augo socialinės rizikos šeimose, kurios į apskaitą buvo įrašytos dėl girtavimo. Tai sudaro 60 procentų visų socialinės rizikos šeimose, augančių vaikų. 9614 vaikų buvo vyresnis nei 10 metų amžiaus. Taigi, apie 50 procentų visų šiose šeimose augančių vaikų ypatingai sunkiu paauglystės ir ankstyvosios jaunystės laikotarpiu mato girtaujančius tėvus, o tai neigiamai įtakoja tolesnę jų socialinę raidą (Socialinis pranešimas, 2006-2007).

Asmenys, pažeidę vaiko teises, numatytas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, šiame ir kituose įstatymuose bei teisės aktuose, reglamentuojančiuose vaiko teisių apsaugą, atsako įstatymų nustatyta tvarka.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 56 straipsnis „Tėvų ir kitų teisėtų vaiko atstovų atsakomybė“ teigia:

- Tėvams ir kitiems teisėtiems vaiko atstovams, kurie pažeidžia vaiko teises, vengia arba nevykdo pareigos auklėti, mokyti, prižiūrėti, išlaikyti vaiką, žiauriai elgiasi su vaiku ar kitaip piktnaudžiauja savo teisėmis bei pareigomis, taikoma įstatymų numatyta civilinė, administracinė arba baudžiamoji atsakomybė.
- Jeigu tėvas (motina) arba kitas teisėtas vaiko atstovas pažeidžia vaiko teises, žiauriai elgiasi su juo arba kitaip piktnaudžiauja savo teisėmis (pareigomis), pats vaikas ir kiti asmenys turi teisę kreiptis pagalbos į vaiko teisių apsaugos, teisėsaugos ar kitą instituciją, kuri privalo imtis įstatymų nustatytų priemonių.

2. 4. Bendruomenės požiūris į socialinės rizikos šeimas

Pasak L. C. Johnson (2003), bendruomenė, kaip sistema yra labai svarbi. Klientas yra bendruomenės narys, išreikiantis jos charakteristikas. Bendruomenė turi lūkesčių, susijusių su klientu. Bendruomenėse yra labai vertinami sugebėjimai padėti sau ir kaimynų pagalba.

Šiandien mažai kam kelia nuostabą vaiko žeminimas ne tik mokykloje, gatvėje, bendruomenėje, bet ir žmogui pačioje artimiausioje aplinkoje – šeimoje

Įvairius sprendimus, susijusius su rizika, dažnai už patį vaiką priima suaugę žmonės, nes: viena vertus per mažą vaiko patirtis rizikos situacijoje trukdo jam teisingai suvokti atlygio santykį; kita vertus – vaikas gyvendamas nuolatinėje rizikoje, šias patiriamas grėsmes bando sumažinti savo aplinkoje dažniausiai matytais neadekvačiais elgesio modeliais (Juodeikaitė, 2004).

Bet koks rizikos faktorius visuomenėje patį vaiką paveikia labiau nei suaugusįjį, kadangi pastarasis turi paaiškinamus savo elgesio motyvus, kurie ne visada turi negatyvų siekį. Kyla retorinis klausimas, ar nepakankamas visuomenės požiūris į „rizikos grupės vaiką“ kartais nėra pačios visuomenės nesugebėjimo sukurti jam saugią aplinką, pasekmė.

Pirminė vaiko visuomeniškumo erdvė yra šeima. Šeima visuomenės ir valstybės pagrindas. Į šį žodį telpa labai daug: mama, tėvas, vaikai, seneliai, pareigos ir atsakomybė, rūpestis ir meilė, pagarba ir užuojauta, laimėjimai ir nesėkmės ir nusivylimai bei mokėjimas ir noras spręsti problemas kartu. Būtina teikti daugiau paslaugų šeimoms, kad būtų sudarytos tinkamos sąlygos tėvams derinti darbą ir rūpesčius su šeima (Baškienė 2007).

Kaip žinome, šeima vaiko gyvenime yra pamatas, kuris suteikia jam globą ir saugumą, meilę ir dvasines vertybes. Čia vaikui išsivysto ilgalaikiai ryšiai su tėvais, broliais, seserimis, kitais šeimos nariais ir draugais. Deja, Lietuvoje nemažai silpnų, nepilnų, nedarnių, ir probleminių šeimų, kuriose vaikas visų paminėtų vertybių negauna arba gauna nepakankamai. Taigi šeimoje, nesukuriant ir neišlaikant ne vien tradicinių, bet ir universalių vertybių įtvirtinančios atmosferos, vaikas įsisavina antraeiles vertybes bei klaidingus įsitikinimus, kuriuos jam siūlo gatvė, televizija, spauda ir kitos masinės informacijos priemonės, dažnai augančiajam tampančios šeimos alternatyva – socializacijos pagrindu. Tėvai, tuo metu, dejuoja, kad vaikai pamiršo savo pareigas, nenori mokytis, anksti pradeda vartoti kvaišalus ir dažnai pasiduoda draugų įtakai. Daugumai tėvų atrodo, kad darželis ir mokykla privalo jų vaikus paruošti gyvenimui ir išauklėti dorais žmonėmis. O vaiko teisių apsaugos tarnyba, vietoj to, kad gintų vaiko teises, turi išaiškinti vaikams pareigas ir priversti jas vykdyti (Navaitis 1996; Leliūgienė 2003; Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007; Vareikytė, 2006).

- Sveika šeima, stipri bendruomenė.
- Bendruomeniškumas ir pilietiškumas yra lygiai svarbūs kaip ir asmuo.
- Šeima yra visuomenės pagrindas, todėl visuomenė negali neginti šeimos vertybių ir paties šeimos instituto.
- Bendruomenė yra ir visuomenės rūpesčio bei pagarbos žmogiškajam orumui svarbiausias įrankis.

Tokiomis paprastomis maksimumis pagrįstos krikščioniškos, tikrosios vertybės. Tas vertybes vaikas pažįsta visų pirma šeimoje. Sugriauk visuomenėje šeimos institutą, ir visuomenė liks be vertybinio pamato (Sveika šeima, stipri bendruomenė, 2008-04-29).

Pasak G. Kvieskienės (2003), be šeimos, artimiausios bendruomenės, kuris yra veiksmingiausias socializacijos proceso komponentas, svarbia socialine edukacine institucija bendruomenėje ilgus šimtmečius buvo ir tebėra bažnyčia. Kunigas buvo bendruomenės lyderis, o socialinis kultūrinis gyvenimas buvo neatsiejamas nuo religinių švenčių, apeigų.

Kiekviena bendruomenė, visuomenė susideda iš individų ir nėra tokio bendruomenės tikslo, kuris pirma būtų nebuvęs individo tikslu. A. Šerkšnas ypač akcentavo glaudų bendruomenės ir individo tarpusavio priklausomybės ryšį. Jis teigė, kad būtent ugdymas padeda suvokti individui jo vietą visuomenėje, įsisąmoninti atsakomybę už kitus bendruomenės narius (Kvieskienė, 2003).

Bet žmogus pirmiausia yra priklausomas nuo šeimos, kurioje gimė augo, kur formavosi jo dvasinės nuostatos, dorovės ir kitos bendražmogiškojo gyvenimo nuostatos. Tad pati pirminė bet kokios bendruomenės ląstelė yra šeima. Ji yra pati mažiausia socialinė bendrija, kiekvienos visuomenės, tautos pagrindas. Beje, bendrijos sąvoką lietuvių kalbos žodynas nusako taip "tai kokio nors bendro tikslo siekiantis susivienijimas". Vadinasi, šeima yra tokia bendruomenė, kuri siekia vienodo tikslo – pratęsti žmonių giminę, išugdyti darbščius, sąžiningus, tvarkingus, dorus savo narius taip pat ir valstybės, kurioje gyvena, piliečius. Taigi šeima pirmiausiai ugdo žmogaus asmenybę, ji yra pirmą kartą žmonių bendruomenė. Negalima paneigti to, jog žmogaus asmenybei formotis neginčijamos įtakos turi ir mokykla, bendraamžių kolektyvas, įvairios informacijos priemonės (Vyšniauskaitė 2003, 2008-05-04).

3. TYRIMO REZULTATAI, JŲ ANALIZĖ IR INTERPRETAVIMAS

3.1. Tyrimo bazė, imtis, metodika ir organizavimas

Tyrimas atliktas instituciniu/lokaliniu lygmeniu. Respondentų atranka - atsitiktinė. Atsitiktinė atranka laikoma patikimesne už tikslinę (kai kiekvienas generalinės visumos narys turi galimybę patekti į imtį). Sudarant tyrimo instrumentą (anketą), buvo remiamasi Vaiko teisių konvencija. Atlikta tyrimo objekto operacionalizacija ir išskirti pagrindiniai diagnostiniai blokai: nediskriminavimas, teisė į asmeninio pasirinkimo laisvę, teisė į žinių laisvę, teisė į saugią vaikystę, teisė į aprūpinimą ir teisė į socialinę apsaugą.

Tyrimas, kurio tikslas - išsiaiškinti bendruomenės narių požiūrį į vaiko teisių užtikrinimą socialinės rizikos šeimose, atliktas 2009m. kovo mėnesį.

Tyrimo metodai:

Teoriniai: mokslinės literatūros ir dokumentų analizė.

Empiriniai: bendruomenės narių anketavimas.

Statistiniai: Exel programa.

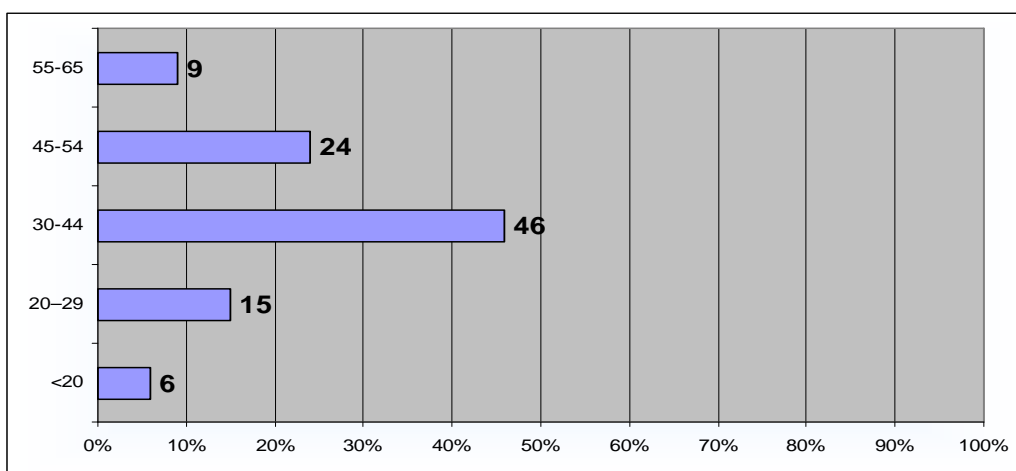
Tiriamieji dalyvavo anonimiškame tyrime, respondentams trumpai buvo pristatomas tyrimo tikslas, pasakoma instrukcija ir parodomas žymėjimo pavyzdys. Iš viso buvo išplatinta 172 anketos, sugrįžo 160. Anketų grįžtamumas 93%. Tokia anketų grįžtamumo kvota laikoma gera.

Anketa sudaryta iš 14 uždarų klausimų. Esant didelei anketų apimčiai, galima didesnė paviršutiniško pildymo tikimybė (Ambrukaitis, Ruškus, Bagdonienė ir kt., 2003m. p.62)

Gauti duomenys buvo apdoroti taikant Exel programą.

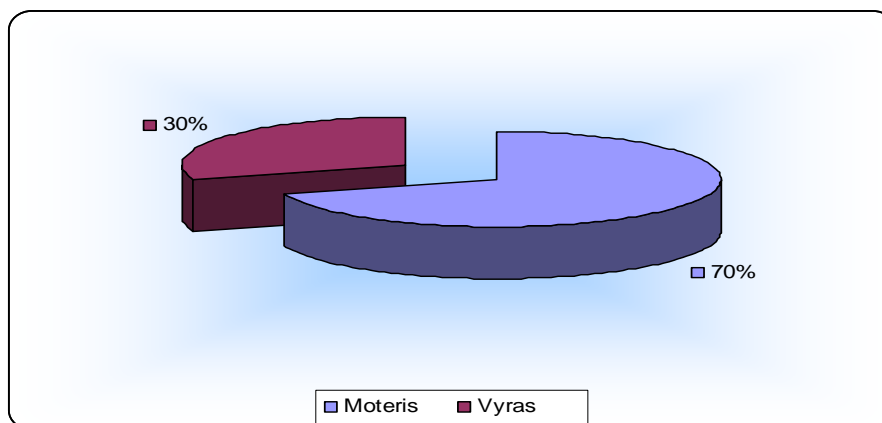
3.2. Tyrimų rezultatų analizė

3.2.1. Respondentų demografiniai duomenys.

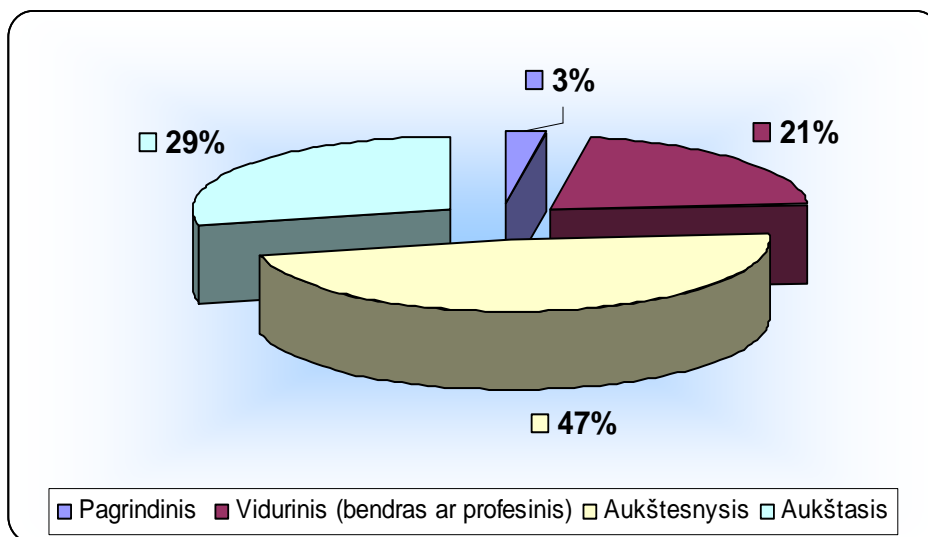
1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes.

Respondentų amžius nuo 18 iki 65 metų. Apklaustųjų amžiaus vidurkis – 37 metai. Daugiausia apklausta respondentų nuo 30 iki 44 metų amžiaus (46%). Mažiausiai apklausta jaunesnių nei 20 metų (6%) ir vyresnių kaip 55 amžiaus (9%) respondentų.

2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį.

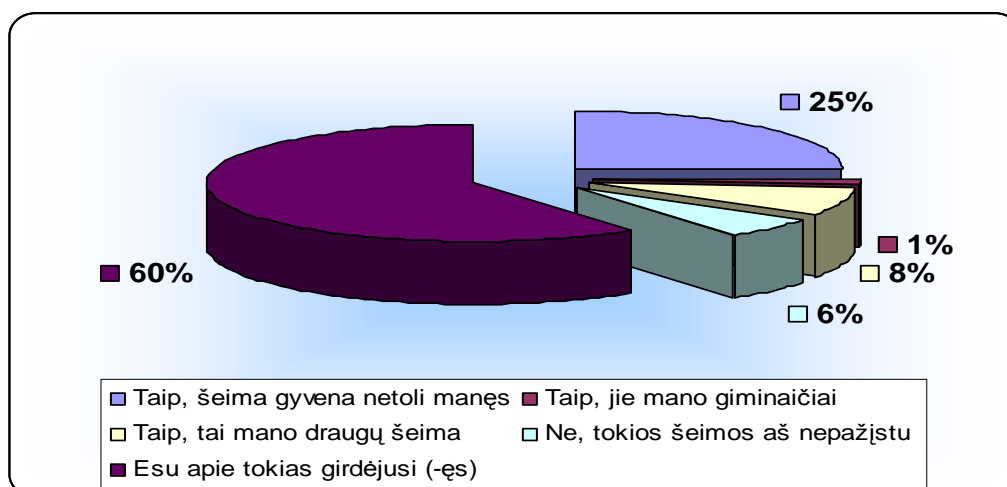
Didžioji dalis apklaustų respondentų – moterys (70%). Tai atspindi nusistovėjusį požiūrį Lietuvoje, kad vaikas ir jo priežiūra - daugiau moterų rūpestis nei vyrų.

3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą.

Iš šios diagramos parodymų galima daryti išvadą, kad bendruomenės išsilavinimo lygis yra pakankamai aukštas. Apytiksliai pusė respondentų (47%) turi aukštesnįjį išsilavinimą. Beveik trečdalis (29%) – aukštąjį. Tik 20% apklaustųjų turi vidurinį išsilavinimą ir tik 3% – pagrindinį. Iš pirmosios diagramos matyti, kad 6% respondentų ir negali turėti didesnį išsilavinimą kaip vidurinį, nes jų amžius nesiekia 20 – ties metų.

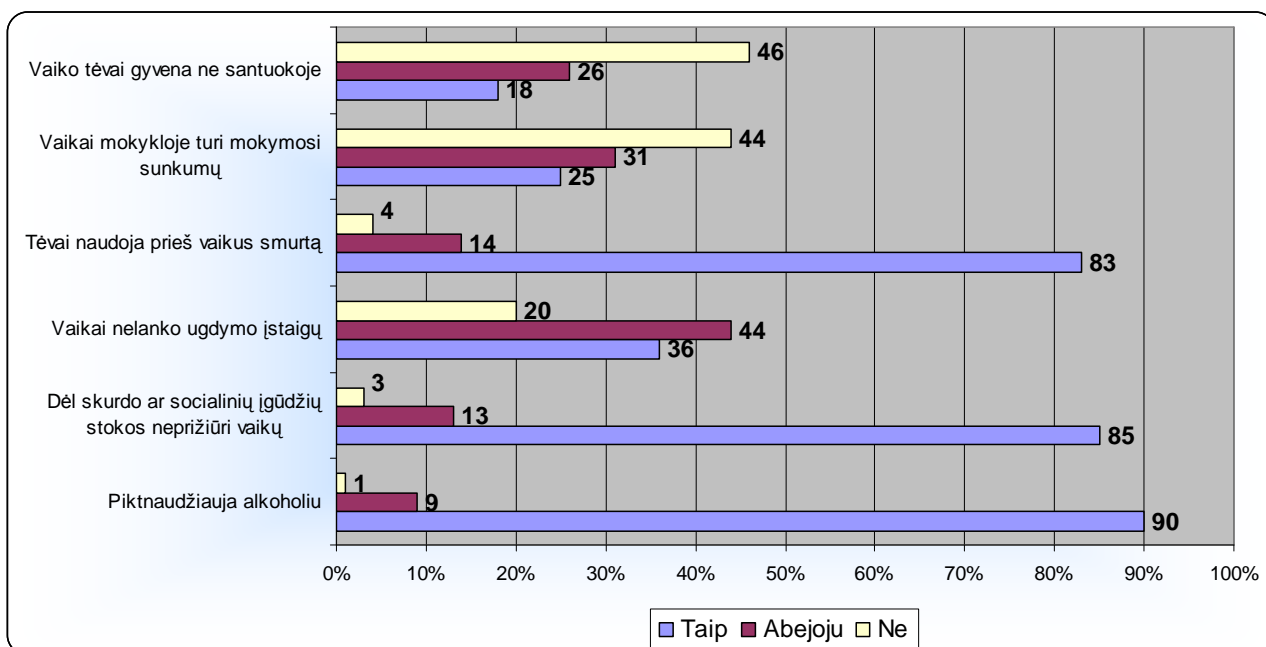
3. 2. 2. Respondentų požiūrio, į vaiko teisių užtikrinimą socialinės rizikos šeimose, analizė.

4 pav. Respondentų ryšiai su socialinės rizikos šeimomis.

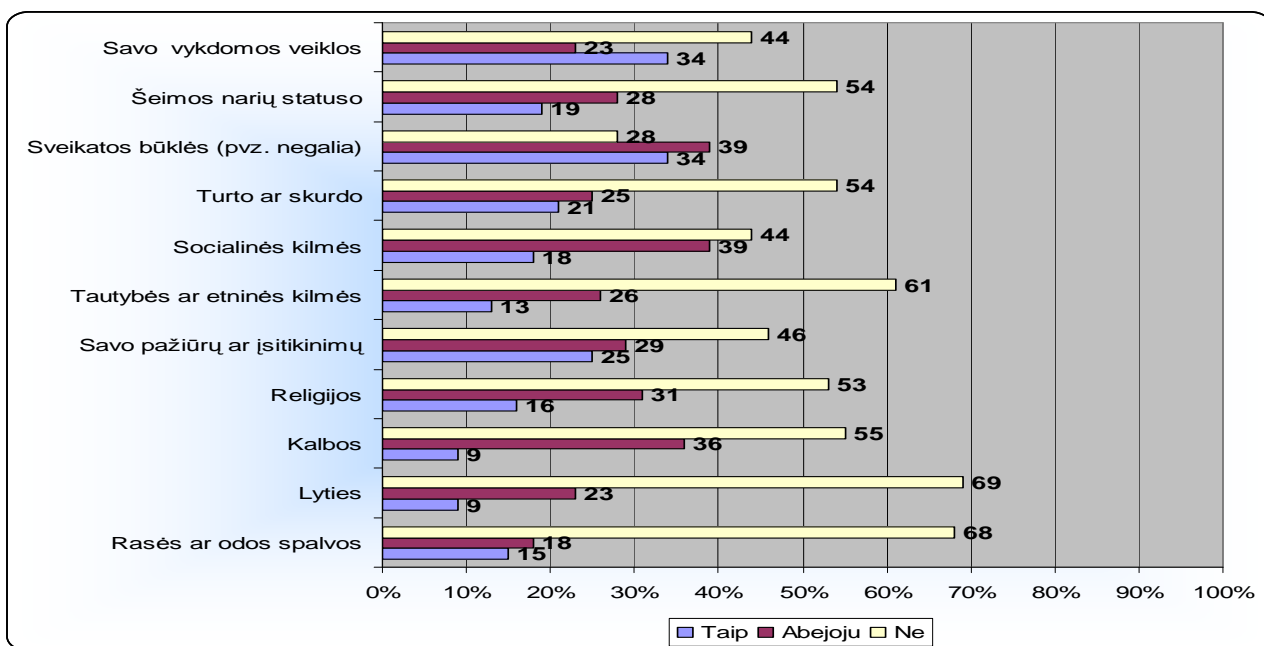

4 pav. matyti, kad daugiau nei pusė (60%) tiriamųjų apie rizikos šeimas yra girdėję. 25% respondentų atsakė, kad tokia šeima gyvena netoli jų. Net 8% įvardino tokias šeimas, kaip savo draugus, o 1% - giminaičiais. Nors apklaustieji bendruomenės nariai gyvena nedideliame miestelyje, tačiau atsirado tokių, kurie socialinių rizikos šeimų nepažįsta (6%).

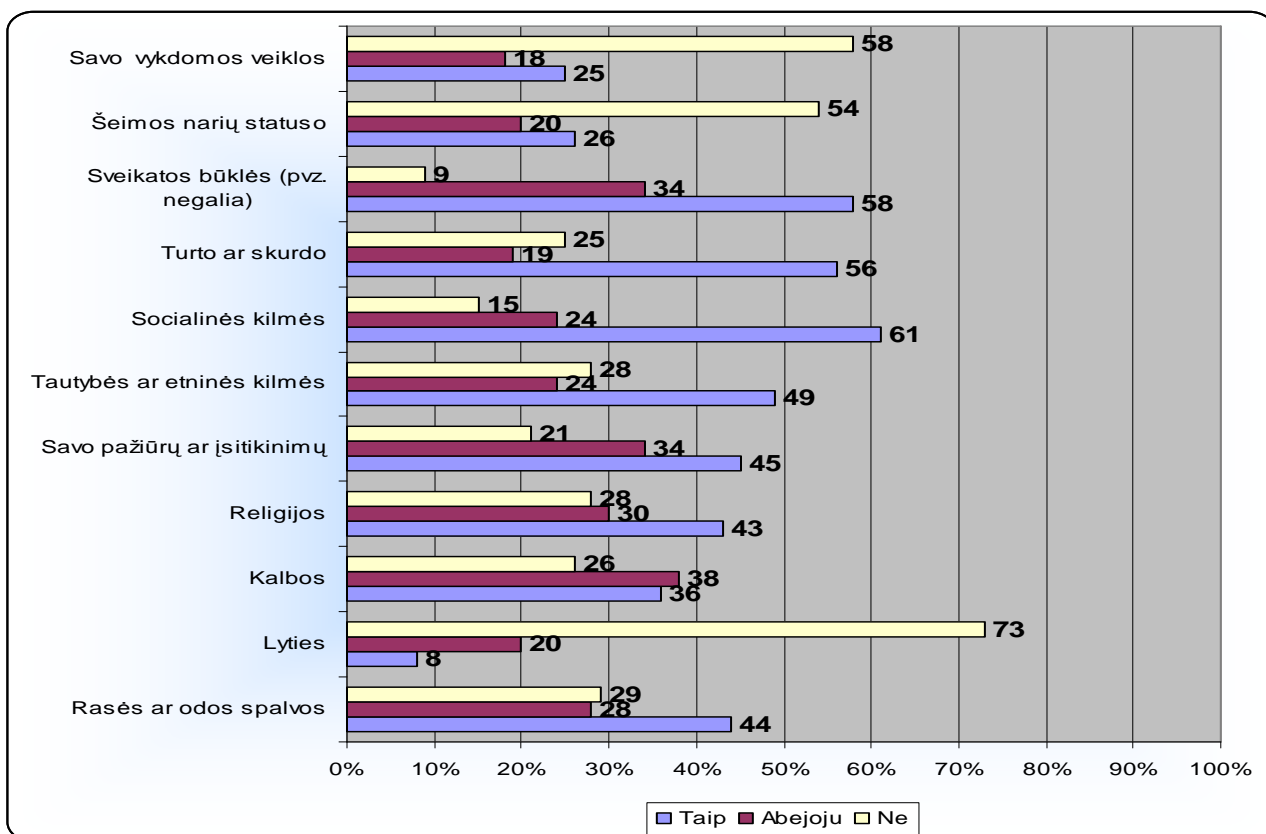
5 pav. Pagrindinių veiksnių, lemiančių šeimos priskyrimą socialinės rizikos grupei, vertinimas.

Tyrimo metu respondentų paprašyta įvardinti pagrindinius veiksnius, lemiančius priskyrimą socialinės rizikos grupei. Net 90% respondentų mano, kad rizikos šeima yra ta šeima, kuri piktnaudžiauja alkoholiu. Kiek mažiau apklaustųjų (83%) mano, kad tėvai, kurie dažnai smurtauja prieš savo vaikus, arba dėl skurdo ar socialinių įgūdžių stokos neprižiūri vaikų taip pat priskiriami socialinės rizikos šeimoms. Kiti mano, kad dėl tokių veiksnių kaip: nelankymas mokyklos, vaikų mokymosi sunkumai mokykloje, vaiko tėvai gyvena ne santuokoje – šeimų vadinti ir priskirti prie rizikos grupės negalima (40%). 13% respondentų abejoja, ar reiktų priskirti šeimą, kurioje neprižiūrimi vaikai, prie socialinių rizikos šeimų. Daugiausia abejojančių (44%), kad dėl vaikų nelankymo ugdymo įstaigų, šeima priklauso socialinės rizikos grupei. Tik 1% apklaustųjų abejoja, kad šeima, kurioje girtaujama yra socialinės rizikos šeima.

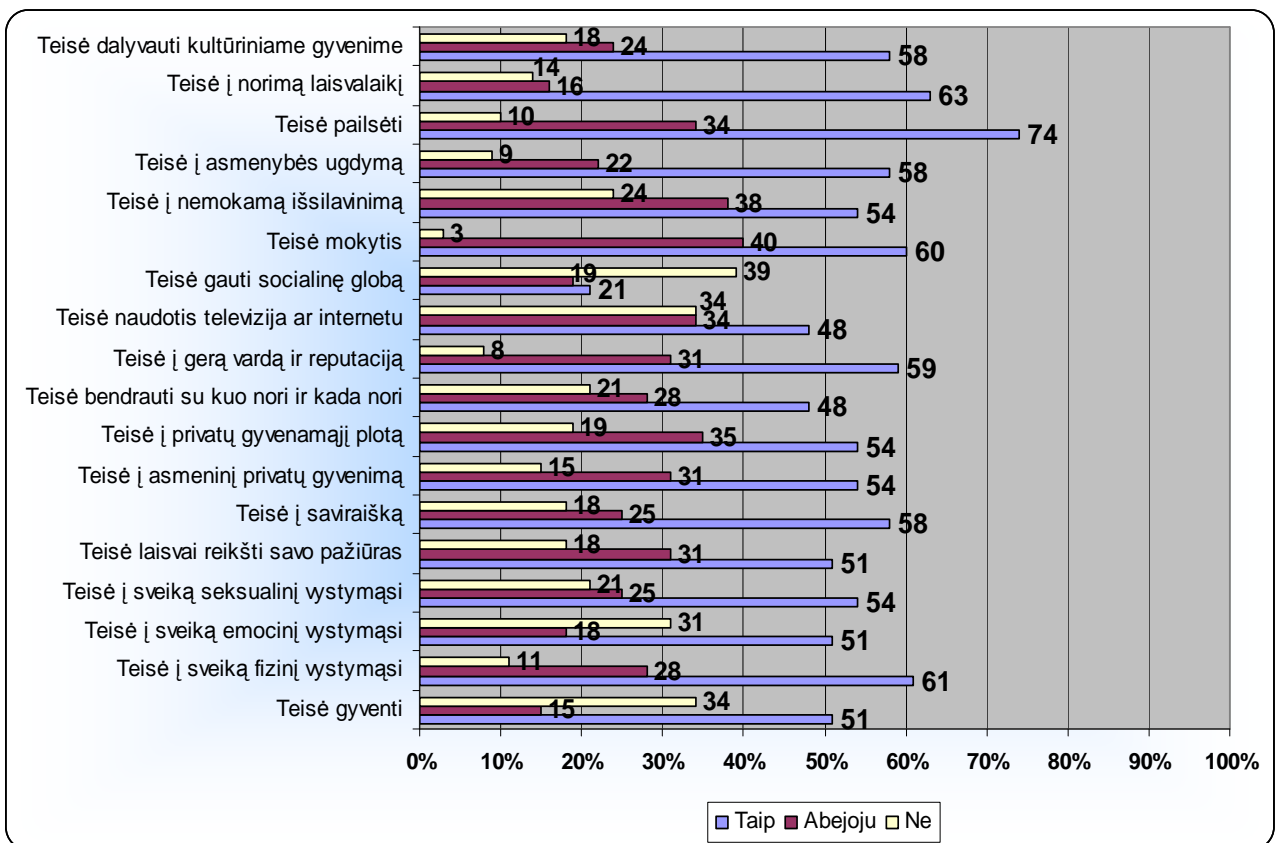
6 pav. Vaiko diskriminacijos socialinės rizikos šeimoje vertinimas

Kaip rodo 3.2.2.3 paveiksle pateikti duomenys, daugiau nei pusė apklaustų respondentų teigia, kad vaikas iš socialinės rizikos šeimos nediskriminuojamas savo šeimoje dėl lyties (69%), rasės ar odos spalvos (68%), dėl tautybės ar etninės kilmės (61%), turto ar skurdo (54%), šeimos narių statuso (54%). Šiek tiek mažiau (44%) apklaustųjų mano, kad vaikas nediskriminuojamas šeimoje dėl savo vykdomos veiklos ir socialinės kilmės. 46% respondentų mano, kad vaikas šeimoje nėra diskriminuojamas dėl savo pažiūrų ar įsitikinimų. Kad vaikas gali būti diskriminuojamas šeimoje dėl savo sveikatos būklės, suabejojo 39% respondentų. Dėl tautybės, savo pažiūrų, religijos, rasės ar odos spalvos - abejoja mažesnė dalis respondentų. Net iki 28% respondentų abejoja dėl visų pateiktų teiginių. 34% apklaustųjų mano, kad vaikas socialinės rizikos šeimoje yra diskriminuojamas dėl savo vykdomos veiklos ar sveikatos būklės. Ketvirtadalis apklaustųjų (25%) teigia, kad vaikai gali būti diskriminuojami savo šeimose ir dėl savo pažiūrų ar įsitikinimų. Apie 15% mano, kad dėl religijos etninės kilmės, rasės ar odos spalvos. Mažiausias procentas (9%) respondentų mano, kad vaikas socialinės rizikos šeimoje gali būti diskriminuojamas dėl lyties ir kalbos.

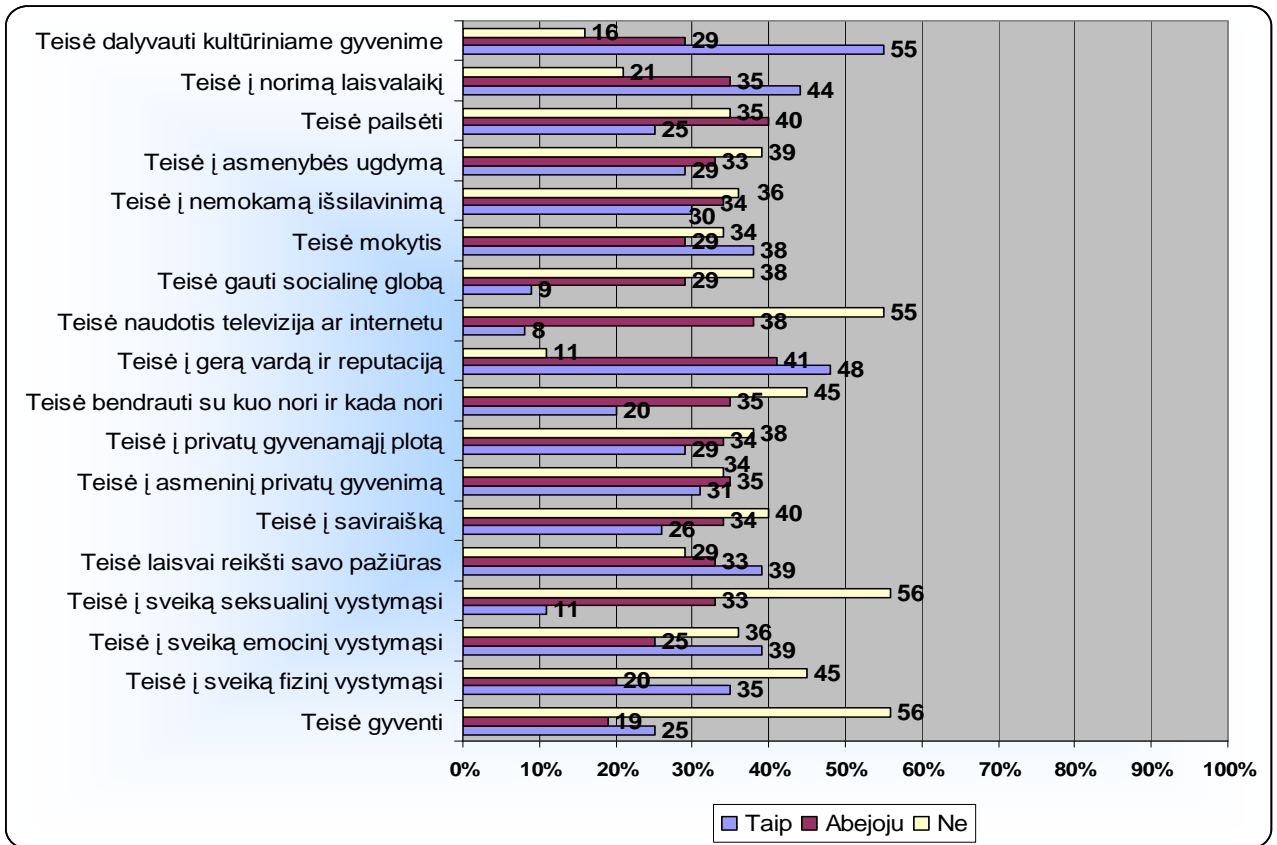
7 pav. Socialinės rizikos vaiko diskriminacijos bendruomenėje vertinimas

7 paveiksle matyti, kad vaiko diskriminacijos vertinimai bendruomenėje šiek tiek skiriasi nuo vaiko diskriminacijos vertinimų šeimoje (6 pav.). Net 73% respondentų mano, kad dėl lyties, savo vykdomos veiklos, šeimos narių statuso vaikas nediskriminuojamas bendruomenėje. Vaikas dažniausiai skriaudžiamas dėl savo socialinės kilmės, negalios, turto ar skurdo (60%). Remiantis šiais procentais, galima teigti, kad vaikai iš socialinių rizikos šeimų yra diskriminuojami bendruomenėje. Šiek tiek mažiau socialinės rizikos vaikas bendruomenėje diskriminuojamas dėl tautybės, savo pažiūrų. Bendruomenė nepakanti tokiems veiksniams. Mažiausiai apklaustųjų (8%) mano, kad vaikas diskriminuojamas dėl savo lyties. Tuo tarpu socialinės rizikos šeimoje vaikas mažiausiai diskriminuojamas dėl rasės ar odos spalvos, o daugiausia – dėl savo sveikatos būklės ir veiklos. Nemaža dalis (34%) apklaustųjų suabejojo, kad vaikas gali būti diskriminuojamas visuomenėje dėl sveikatos būklės, savo pažiūrų ar įsitikinimų. 20% respondentų abejoja vaiko diskriminacija bendruomenėje dėl lyties, šeimos narių statuso, turto ar skurdo.

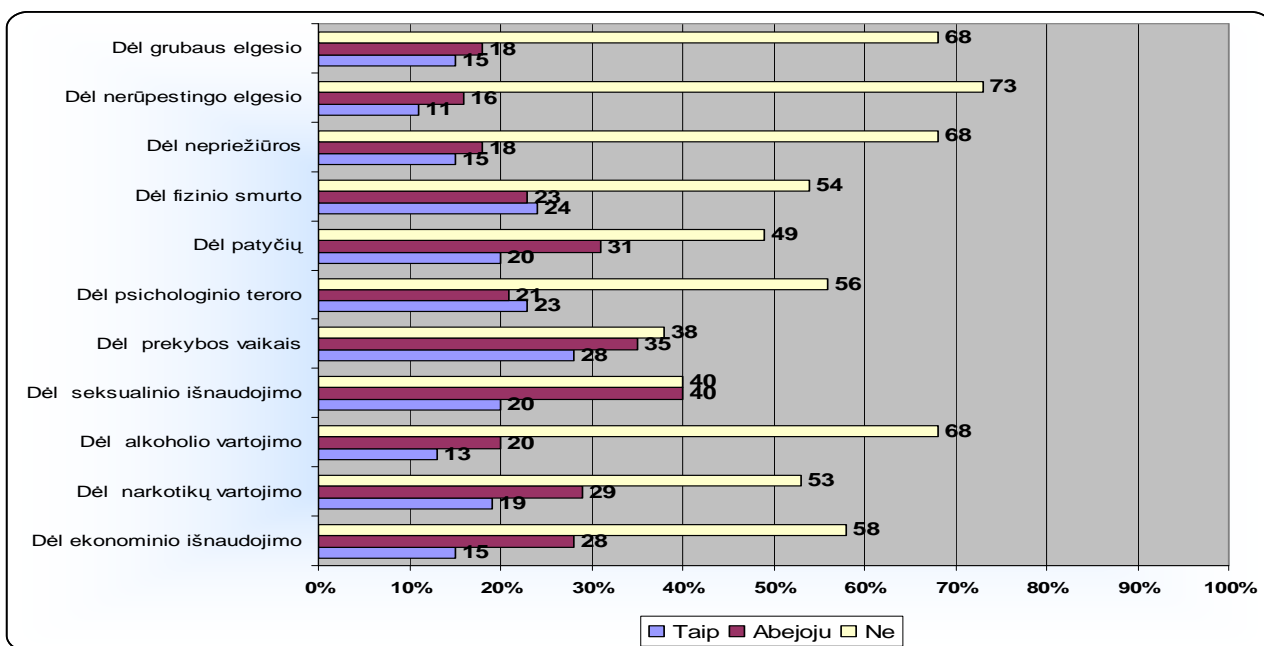
8 pav. Vaiko teisių pažeidimų, socialinės rizikos šeimose, vertinimas

Trys ketvirtadaliai (74%) apklausos dalyvių mano, kad labiausiai pažeidžiama teisė rizikos šeimose – į poilsį. Manoma, kad dėl įvairiausių priežasčių rizikos šeimose, vaikai negali mokytis (beveik du trečdaliai), turėti gerą reputaciją, laisvai reikšti save kokioje nors veikloje, dalyvauti kultūriniame gyvenime. Respondentai mano, kad tokioje šeimose vaikas negali gerai fiziškai vystytis (61%). Apie 50% bendruomenės narių, atsakė, kad pažeidžiamos vaiko teisės į išsilavinimą, bendravimą, gyvenamąjį plotą, seksualinį bei emocinį vystymąsi. Tik nedidelė dalis apklausos dalyvių (10%) mano, kad vaiko teisės į mokslą, reputaciją, asmenybės ugdymą ir poilsį nepažeidžiamos. 40 % respondentų abejoja, kad socialinės rizikos šeimose yra pažeidžiama vaiko teisė mokytis, teisė į nemokamą išsilavinimą. Apklaustųjų nuomonė vaiko teisių pažeidimo klausimu socialinės rizikos šeimose dėl vaiko teisės naudotis televizija ir internetu pasiskirstė vienodai. 34% mano, kad ši vaiko teisė nėra pažeidžiama ir tokia pati dalis apklaustųjų suabejojo dėl vaiko teisės naudotis žiniasklaidos priemonėmis pažeidimo. 48% teigia, kad vaiko teisė laisvai naudotis televizija ir internetu yra pažeidžiama.

9 pav. Vaiko teisių pažeidimų, bendruomenėje, vertinimas

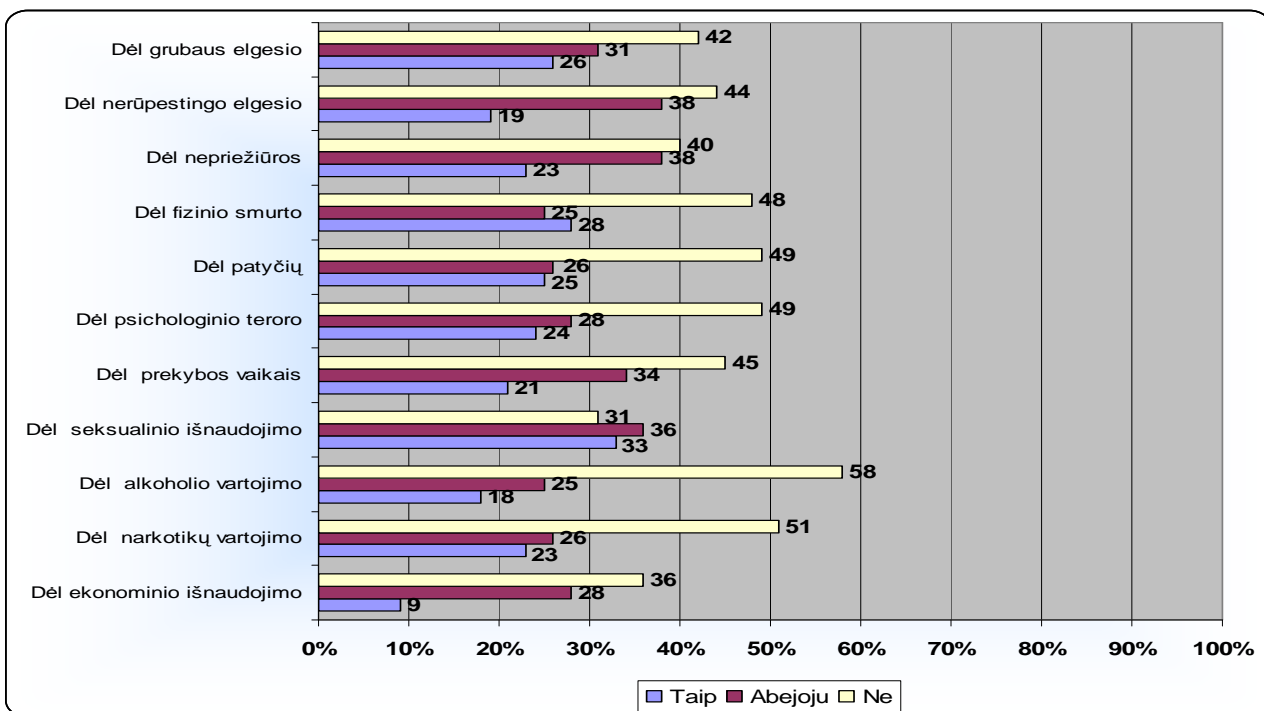
Taigi, kaip matome 9 paveiksle, apklaustųjų nuomonė apie vaiko teisių pažeidimus bendruomenėje skiriasi nuo ankstesnės nuomonės. 55% respondentų mano, kad labiausiai vaiko teisės pažeidžiamos į kultūrinį gyvenimą. 48% - teisė į gerą vardą (reputaciją). Mažiau kaip pusė bendruomenės narių mano, kad vaikas neturi teisių į savo pažiūras, sveiką emocinį, fizinį vystymąsi. Nuo 20% iki 40% apklaustųjų tuo abejoja. Tyrimo duomenys rodo, kad tik 8% respondentų mano, kad vaiko teisė naudotis televizija ar internetu bendruomenėje yra pažeidžiama. 9% tyrimo dalyvių mano, kad vaiko teisė gauti socialinę globą bendruomenėje taip pat yra pažeidžiama. Tyrimas atskleidė, kad labiausiai apklaustieji suabejojo dėl vaiko teisės į gerą vardą (reputaciją) (41%) ir dėl teisės į poilsį (40%) pažeidimo bendruomenėje.

10 pav. Dėmesio, skiriamo vaiko teisių apsaugai socialinės rizikos šeimoje, vertinimas

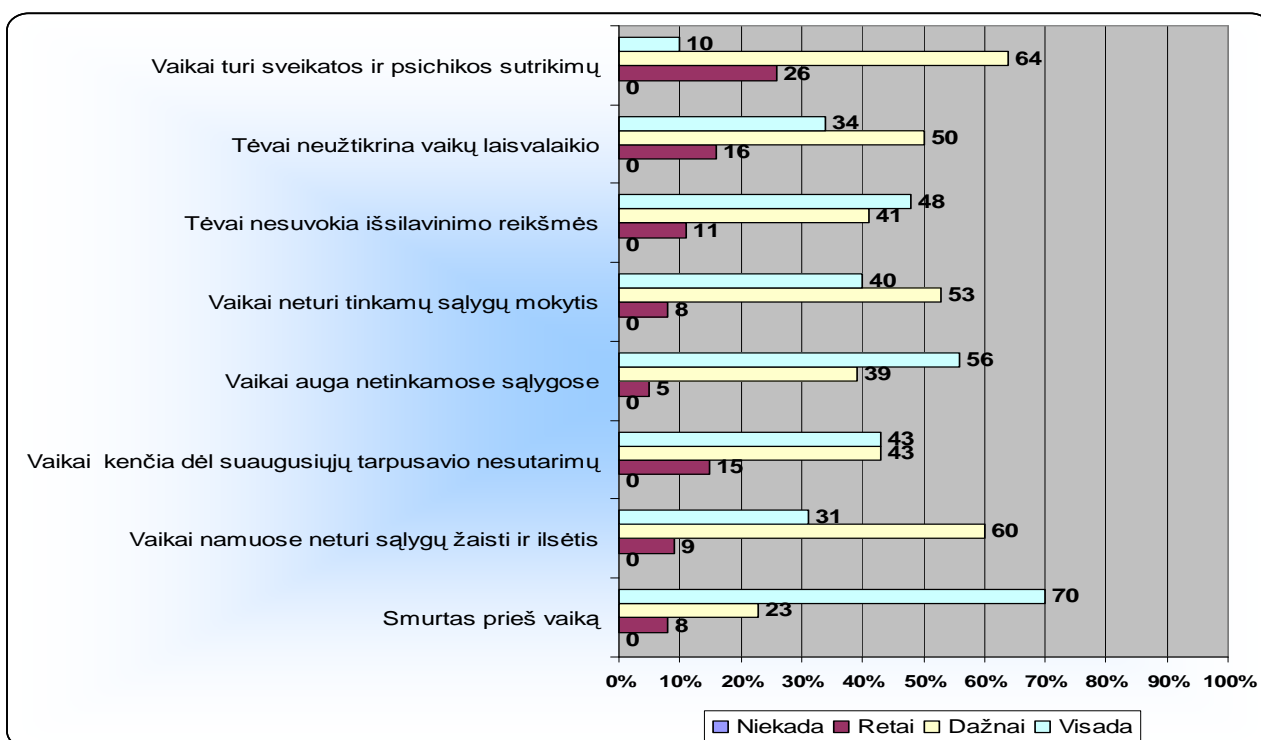
Kaip rodo 10 paveiksle pavaizduoti duomenys, virš 70% respondentų mano, kad socialinės rizikos šeima nepakankamai dėmesio vaiko apsaugai skiria dėl nerūpestingo elgesio, alkoholio vartojimo, grubaus elgesio. Daugiau kaip puse apklausos dalyvių mano, kad nepakankamai skiriama vaikams dėmesio dėl psichologinio teroro, ekonominio išnaudojimo, fizinio smurto ir narkotikų vartojimo. Apie 20% respondentų mano, kad dėmesio socialinės rizikos šeima vaiko apsaugai, skiria dėl kiekvieno iš šių teiginių pakankamai.

Vertindami dėmesį, skiriamą vaiko teisių apsaugai, respondentai turėjo atsižvelgti į tai, kokioje aplinkoje vaikas yra – bendruomenėje ar socialinės rizikos šeimose. Tų pačių teiginių vertinimai skirtingose aplinkose buvo skirtingi. Vaiko teisių apsaugai bendruomenėje skiriamo dėmesio vertinimas pavaizduotas 11 paveiksle.

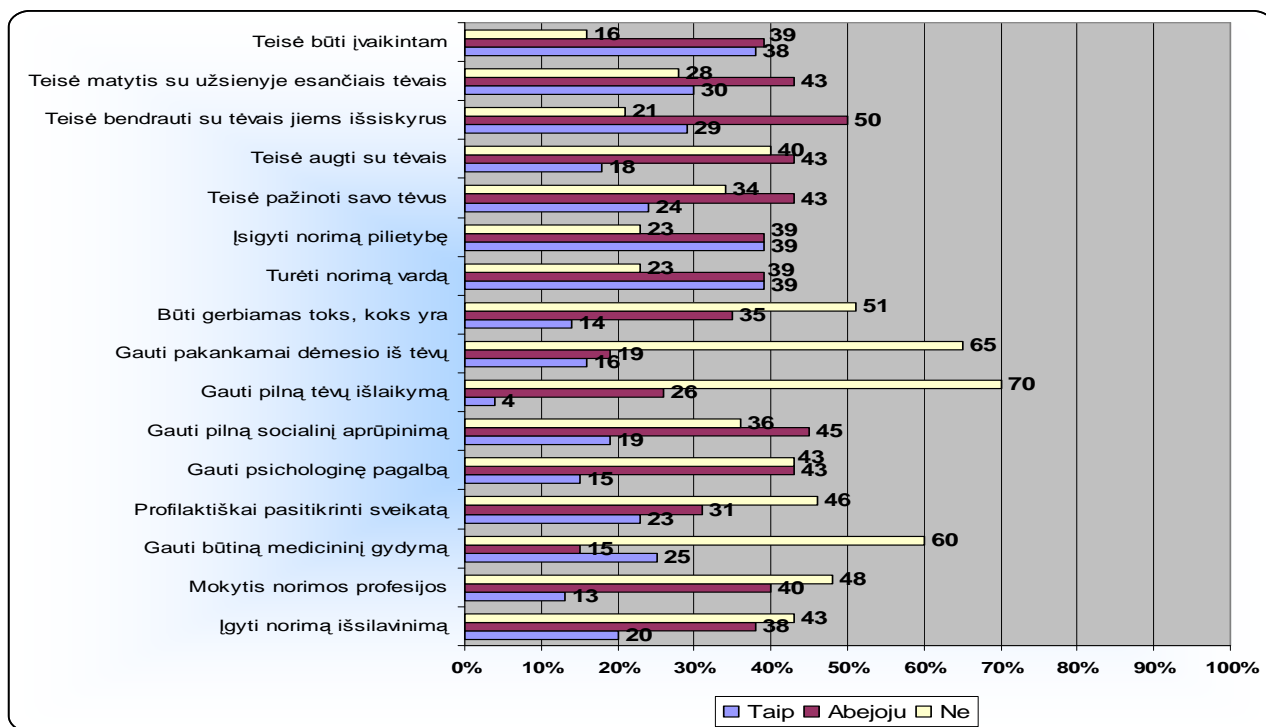
11 pav. Dėmesio, skiriamo vaiko teisių apsaugai bendruomenėje, vertinimas

11 paveiksle matyti, kad respondentai mano, jog labiausiai vaiko apsaugai bendruomenėje dėmesio neskiriama dėl alkoholio vartojimo (58%). Panašiai apie pusę apklaustųjų mano, kad ir dėl fizinio smurto, patyčių, psichologinio teroro, prekybos vaikais, grubaus elgesio (50%) vaikai negauna iš bendruomenės narių dėmesio, vaikas nėra apsaugotas. Kad vaikas gauna pakankamai dėmesio bendruomenėje, mano mažiau nei pusė apklausos dalyvių (30%).

12 pav. Socialinės rizikos šeimose vyraujančių socialinių problemų vertinimas

Bendruomenės narių nuomone, vaikai augantys socialinės rizikos šeimose, turi sveikatos ir psichikos sutrikimų (64%). Dažnai jie neturi sąlygų žaisti ir ilsėtis; tėvai, dėl įgūdžių stokos, nesukuria tinkamų sąlygų vaikams mokytis (60%). Smurtas prieš vaiką, šiose šeimose labai dažnas reiškinys (70%). Respondentai mano, kad šie vaikai auga netinkamose sąlygose, tėvai nesuvokia išsilavinimo reikšmės, nes patys to nesiekia, nerodo pavyzdžio. Kad retai šiose šeimose pasitaiko problemų atsakė tik nedaugelis apklausos dalyvių (15%).

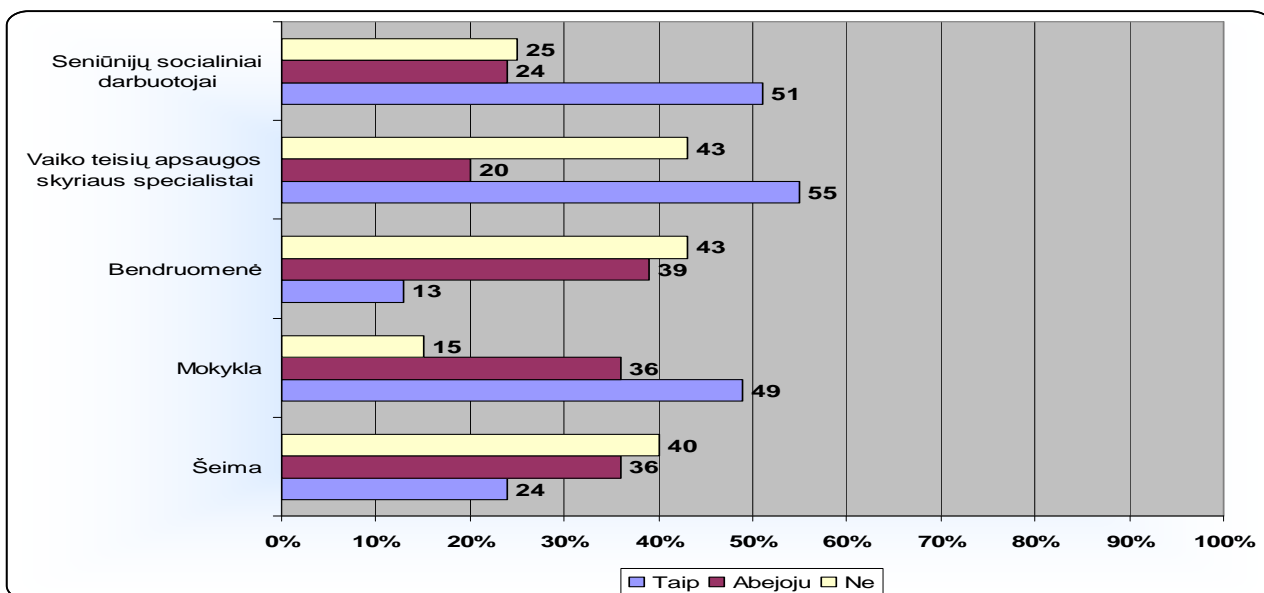

13 pav. Vaiko galimybių socialinės rizikos šeimoje vertinimas

Kaip rodo 13 paveikslėlyje pavaizduoti duomenys, vaikai socialinės rizikos šeimose, apklausos dalyvių nuomone, negali gauti pilno tėvų išlaikymo (70%), medicininio gydymo (60%) ir, svarbiausia, pakankamai dėmesio iš tėvų (65%). Jis negali būti gerbiamas toks, koks yra, negali mokytis ten kur norėtų (48%) Taip mano apklausos dalyviai. Nors mažiau nei pusė respondentų galvoja, kad vaikai gali įsigyti norimą pilietybę, vardą, matytis su užsienyje esančiais tėvais (39%). Ši nuomonė dažnai eina kartu su abejojimu.

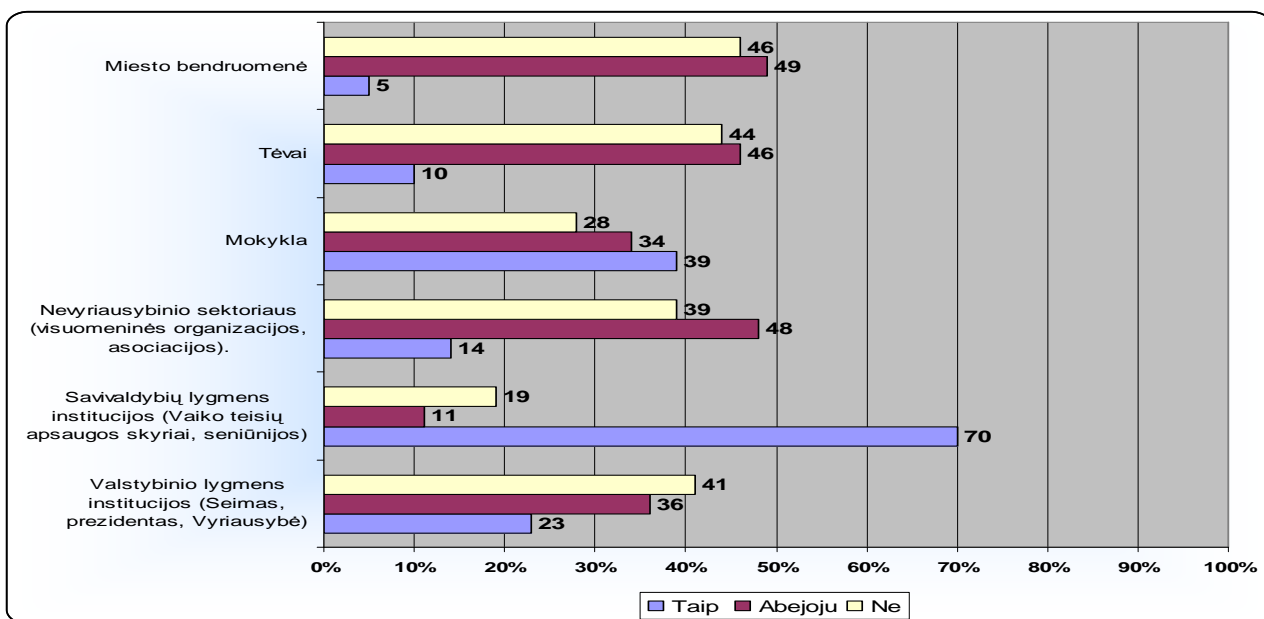
Išsiaiškinus bendruomenės požiūrį į vaikų teisių pažeidimus socialinės rizikos šeimose, norėta sužinoti, kurios institucijos geriausiai atstovauja ir gina vaikų teises. Pateikti atsakymai leido įvertinti atskirų socialinių institucijų ir atskirų fizinių bei juridinių vienetų indėlį vaikų teisių užtikrinimo srityje. Gauti rezultatai pavaizduoti 14 paveiksle.

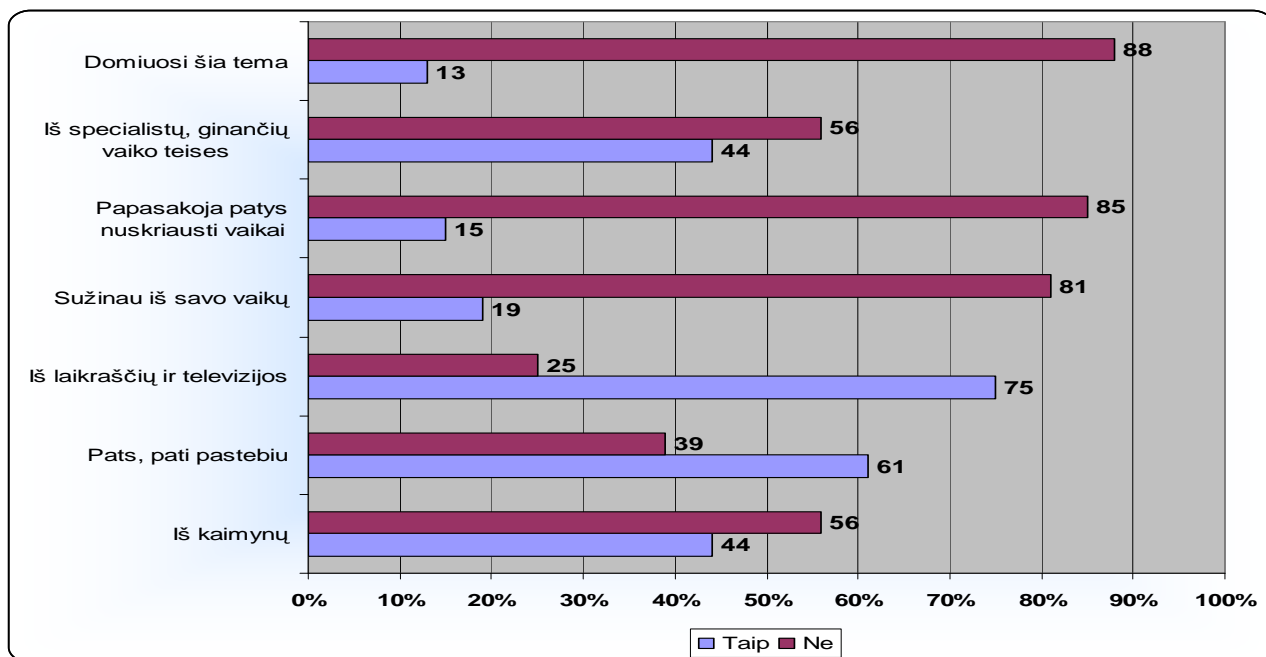
14 pav. Vaiko teisių gynimo pakankamumo skirtingose institucijose vertinimas

Siekiant nustatyti ar pakankamai vaiko teises gina šios institucijos, buvo gauti tokie duomenys: tik truputį daugiau nei pusė apklaustų dalyvių atsakė, kad vaiko teises pakankamai gina vaiko teisių specialistai ir seniūnijų socialiniai darbuotojai (55%). Šiek tiek mažiau, jų manymu, gina mokykla ir tik 24% apklaustų respondentų atsakė, kad vaiko teises gina šeima. Daugelis respondentų abejoja dėl vaiko gynimo pakankamumo, ir mažiau kaip pusė respondentų atsakė, kad vaiko teisių negina nei bendruomenė, nei VTAS, nei šeima (40%).

15 pav. Respondentų nuomonė, kurio lygmens institucijų veikla daro didžiausią įtaką vaiko teisių apsaugai ir įgyvendinimui Lietuvoje.

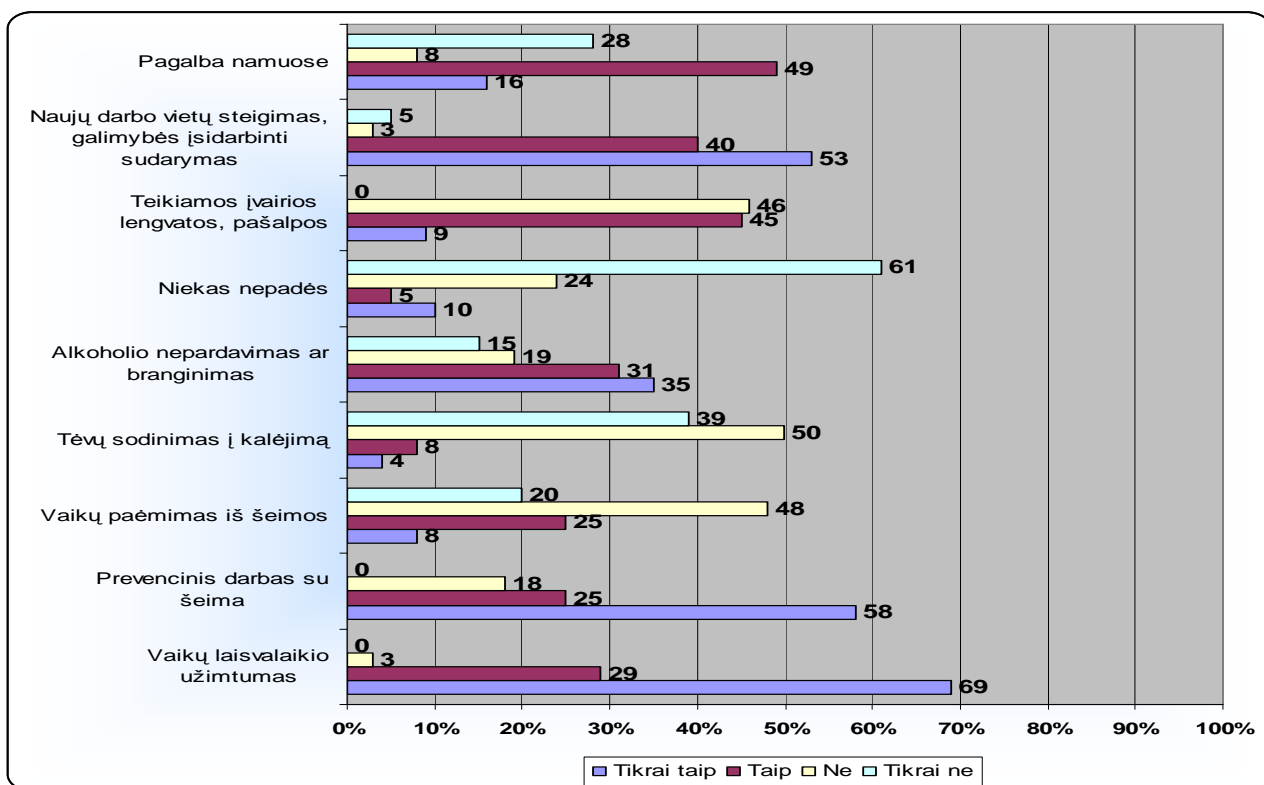
Iš šio paveikslėlio matyti, kad didžiausią įtaką vaiko teisių apsaugai ir įgyvendinimui Lietuvoje, respondentų nuomone daro, vis tik tai, savivaldybių lygmens institucijos (70%). Mažiau kaip pusė respondentų abejoja arba nemano, kad seimas, prezidentas ar visuomeninės organizacijos apsaugotų vaiką, rūpintuosi juo, įgyvendintų visas priemones vaiko teisių apsaugos ir jų gynimo srityje. Kad miesto bendruomenės nariai, tėvai daro įtaką vaiko teisių apsaugai, mano tik iki 10% apklausos dalyvių.

16 pav. Informacijos šaltinių, apie vaiko teisių pažeidimus socialinės rizikos šeimose, vertinimas

Tyrimo rezultatai rodo, kad bendruomenės nariai apie vaiko teisių pažeidimus šiose šeimose sužino dažniausiai iš laikraščių ir televizijos (75%). Daugiau kaip pusė respondentų pastebi patys šias šeimas. 44% apie jas sužino iš kaimynų arba iš specialistų, ginančių vaiko teises. Kaip matyti paveikslėlyje, beveik 90% apklausos dalyvių nesidomi šia tema, tai jiems svetima, neįdomu, nesusiduria tiesiogiai su tokiomis šeimomis ir jų pačių vaikai apie tai nekalba.

Respondentų pasiteirauta, kokios galėtų būti taikomos sankcijos, nuobaudos vaikų teisių pažeidėjams, pagalba socialinės rizikos šeimoms. Paruošti galimi atsakymų variantai variavo nuo humanistinių, tokių kaip pagalba namuose, naujų darbo vietų steigimo, laisvalaikio užimtumo, iki kardinalių – sodinimo į kalėjimus, vaikų paėmimo iš šeimos ir pan. Apklausos dalyvių atsakymai pavaizduoti 17 paveiksle.

17 pav. Pagalbos, vaikų teisių pažeidimų socialinės rizikos šeimose mažinimui, vertinimas

Iš pateiktų duomenų matome, kad labiausiai vaikams reikia laisvalaikio užimtumo. (vaikų dienos centrai, stovyklos ir t.t.) (70%). Taip pat būtinas intensyvus, pastovus darbas su šiomis šeimomis. Kad vaikai būtų užimti, reikia suteikti jiems galimybę įsidarbinti. Mažiau nei pusė respondentų mano, kad reiktų padėti šioms šeimoms namuose. Dėl teikiamų lengvatų, pašalpų rizikos šeimoms, respondentų nuomonė išsiskyrė. Vieni teigia, kad reikia teikti šias paslaugas šeimai (45%), kiti – ne (46%). Bendruomenės nariai nemano, kad tokias šeimoms reikia palikti likimo valiai ir joms niekas nepadės (61%). Tėvų sodinimas į kalėjimą ir vaiko atėmimas iš šeimos taip pat ne išeitis. Taip mano apie 50% apklausos dalyvių.

IŠVADOS

1. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad vaikai dažniausiai yra diskriminuojami šeimoje dėl socialinės kilmės, turto ar skurdo, religijos, rasės ir kalbos. Vaikai rizikos šeimose yra pažeidžiami. Jie neturi teisės į poilsį, į gerą vardą ir reputaciją. Vaikas negali tokioje šeimoje laisvai reikšti savo mintis, fiziškai, emociškai vystytis. Teisė mokytis taip pat yra apribota.
2. Pagrindinės problemos, vyraujančios socialinės rizikos šeimose yra smurtas prieš vaiką, netinkamos vystymosi sąlygos ir neadekvatus tėvų požiūris į vaikų išsilavinimą. Rečiausiai pasitaikančios problemos – vaikų sveikatos ir psichikos sutrikimai.
3. Vaikams iš socialinės rizikos šeimų, suteikiama daugiausia galimybių turėti norimą vardą ir pilietybę bei būti įvaikintam, tačiau ir šias teises turi tik mažiau nei pusė vaikų. Labiausiai apribotos vaikų galimybės socialinės rizikos šeimose yra: ekonominės paramos iš tėvų gavimas, tėvų dėmesys, būtinas medicininis gydymas ir šeimos narių pagarba.
4. Bendruomenės narių požiūriu vaikų iš socialinės rizikos šeimų teises labiausiai gina vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai, seniūnijų socialiniai darbuotojai ir mokykla. Mažiausiai – šeima ir bendruomenė. Didžiausią įtaką vaiko teisių apsaugai ir įgyvendinimui Lietuvoje daro savivaldybių lygmens institucijos – vaiko teisių apsaugos skyriai ir seniūnijos. Mažiausiai – miesto bendruomenė.
5. Daugiausia informacijos apie socialinės rizikos šeimose augančių vaikų teisių pažeidimus bendruomenės nariai gauna iš laikraščių ir televizijos bei pastebi patys. Mažiausiai – iš savo vaikų ar nuskriaustų vaikų. Beveik visi respondentai pažymėjo, kad šia tema nesidomi.
6. Darytina prielaida, kad bendruomenė nepakankamai pasitiki arčiausiai vaiko, šeimos esančiomis ir už vaiko teisių apsaugą atsakingomis institucijomis, pagalbą vaikui ir šeimai turinčiomis užtikrinti institucijomis, kad trūksta informacijos apie institucijas, kurios konkrečiu atveju yra kompetentingos padėti. Didžiausią įtaką vaiko teisių apsaugai ir įgyvendinimui Lietuvoje, respondentų nuomone, daro savivaldybių lygmens institucijos.
7. Tyrimo hipotezė, kad bendruomenės narių požiūriu vaikų teisės socialinės rizikos šeimose nėra pakankamai užtikrinamos, pasitvirtino.

REKOMENDACIJOS

Atsižvelgiant į tyrimo metu gautų rezultatų išvadas, galima pateikti šias rekomendacijas:

1. Sudaryti sąlygas, kad visoms šeimoms būtų prieinama skubi materialinė, socialinė ir psichologinė pagalba esant krizei šeimoje. Rajonuose reiktų steigti krizių centrus. Šeimoms būtų naudingos psichologinės, medicininės, pedagoginės žinios apie bręstantį vaiką.
2. Kurti savipagalbos grupes, kur tokio pat likimo žmonės galėtų atsiskleisti, atsikratyti žalingų įpročių, išgyventi krizes, gauti emocinį palaikymą.
3. Reikalinga kurti efektyvų mechanizmą, įgalinantį apsaugoti vaiką nuo alkoholio, narkotinių medžiagų, tabako gaminių.
4. Didesnį dėmesį skirti vaikų užimtumui. Vaikai turėtų būti skatinami dalyvauti popamokinėse saviraiškos veiklose, viktorinose, konkursuose. Kad sumažinti rizikos grupės vaikų socialinę atskirtį - vaikams numatyti lėšų vasaros poilsiui ir užimtumui.
5. Formuoti glaudesnius tarpinstitucinius ryšius tarp valstybinio ir nevyriausybinio sektoriaus institucijų bei bendruomenės, teikiant pagalbą socialinės rizikos šeimai ir jų vaikams. Kad darbas su šiomis šeimomis būtų efektyvesnis, kurti komandą (VTAS specialistai, seniūnai, socialiniai pedagogai, psichologai, policijos komisariato pareigūnai ir kt.).
6. Siekiant gerinti darbo su šeima efektyvumą ir kokybę, tikslinga didinti specialistų, dirbančių su šeima skaičių, numatant vienam darbuotojui konkretų šeimų skaičių, atitinkantį vieno darbuotojo pajėgumus

LITERATŪRA

1. Bajoriūnas Z. (1999). Šeimos edukologija. Vilnius.
2. Baškienė R. (2007). Saugokime šeimą//Socialinė atskirtis ir kultūra. Vilnius.
3. Blebienė A. (2006). Lietuvos gyventojai ir šeima; per 15 atkurtos Nepriklausomybės metų. Kaunas.
4. Bražienė R.(2005). Socialinės stratifikacijos skaitiniai. Kaunas.
5. Europos konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso //Valstybės žinios. 1997. Nr. 60-1404.
6. Europos politika dėl vaikų. (1999). Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras. Vilnius.
7. Europos socialinė chartija// Valstybės žinios. 2001, Nr.49-1704.
8. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija// Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
9. Fulcher J. & Scott J. (1999). Sociology. Oxford University.
10. Dromantienė L., Šalaševičiūtė R. (2006). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo. Socialinis darbas, Nr.5(1). Vilnius.
11. Guščinskienė J., Kondrotaitė G. (2006). Socialinės rizikos šeimų problemos: Pagėgių savivaldybės atvejo studija. Socialinis darbas, Nr.5(2). Vilnius.
12. Grusky D.(2000). Social stratification. Westview Press.
13. Ignatavičienė S. ir Žukauskienė R. (1999). Rizikos grupės vaikai. Vilnius.
14. Johnson L. C. (2003). Socialinio darbo praktika, Bendrasis požiūris. Vilnius.
15. Jonynienė Ž. (2002). Moksleivių ugdymo veikėjų požiūris į vaiko teises, jų vykdymą šeimoje ir mokykloje: daktaro dis.sant:soc. mokslai: edukologija/Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas.
16. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos specialiosios sesijos vaikų klausimais veiksmų planas.Vilnius: UNICEF, 2002. P.3-36.
17. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, Valstybės žinios,1995, Nr. 60-1501.
- 18.Juodeikaitė A. (2004). „Rizikos vaikas“ visuomenėje ar vaikas „Rizikos visuomenėje“.
- 19.Kučinskas V., L. Kučinskienė L. (1998). Socialinis darbas švietimo sistemoje. Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, Lietuvo sociologų draugija.

20. Leliūgienė M. (2004). Terapija socialiniame darbe su vaikais. Vilnius.
21. Leliūgienė I. (2003). Socialinio pedagogo(darbuotojo) žinynas. Kaunas.
22. Leliūgienė I.(1997). Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas.
23. Leonavičius J. (1993). Sociologijos žodynas. Academia. Vilnius
24. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas// Valstybės žinios// 2003, Nr. BK
25. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 88-3208.
26. Lietuvos Respublikos vaikų išlaikymo fondo įstatymas// Valstybės žinios. 2006, Nr. 144-5464.
27. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas// Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.
28. Kvieskienė G. (2003). Socializacija ir vaiko gerovė. Vilnius.
29. Matulionis A. V. (2003). Sociologija. Vilnius.
30. Mayer. K.(1991). Soziale Ungleichheit und Differenzierung von Lebensverlaufen. Frankfurt.
31. Monkevičienė O. (2003). Mano vaikai. Kaunas.
32. Navaitis G. (1996). Psichologinė parama šeimai. Šiauliai.
33. Nevyriausybių organizacijų informacijos centrai Lietuvoje. Sveika šeima, stipri bendruomenė. [žiūrėta 2008-04-29]. http://www.xxiamzius.lt/archyvas/xxiamzius/20031009/aktu_03.html
34. Pileckaitė-Markovienė M., Lazdauskas T. (2007). Šeima ir tėvų globos netekusio vaiko raida. Vilnius.
35. Pranešimas apie vaiko teisių apsaugos padėtį Lietuvoje [žiūrėta 2008-05-02]. <http://www.socmin.lt/aktualijos/a.20513.htm>
36. Regioninių bendruomenių savivokos ir savimonės ugdymas Angelė Vyšniauskaitė 2003 [žiūrėta 2008-05-06], http://www.3.lrs.lt/inter/w5_schow?p_r=2231&p_d=30276&p_k=1
37. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos socialinis pranešimas. [žiūrėta 2008-03-14] <http://www.socmin.lt.index.php?1759903697>
38. Statistinės ataskaitos apie vaikus ir globą. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. (2002). Vilnius.
39. Vaikas, ekonomika, ir Europos Sąjunga – siekiant vaikams palankios politikos. (2001). Vilnius.

40. Vaiko teisių kontrolieriaus įstaiga. Vaiko teisių kontrolieriaus įstaigos veiklos ataskaita už 2007 metus.[žiūrėta2008-05-06].

<http://www.google.lt/search?hl=lt&q=Vaiko+teisi%C5%B3+kontrolieriaus+veiklos+ataskaita>

41. Vareikytė A. (recenz.). (2006). Vietos savivalda ir socialinis darbas. Vilnius.

42. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos duomenys. Socialinis pranešimas 2007. [žr. 2008-05-03].

PRIEDAI

VAIKO TEISIŲ OPERACIONALIZACIJA

- Nediskriminacija dėl vaiko ar jo tėvų:
  - Rasės
  - Odos spalvos
  - Lyties
  - Kalbos
  - Religijos
  - Politinių ar kitokių pažiūrų
  - Tautybės
  - Etninės ar socialinės kilmės
  - Turto
  - Sveikatos
  - Luomo
  - Šeimos narių statuso
  - Veiklos
  - Įsitikinimų
- Teisė gyventi
- Teisė sveikai vystytis
  - Fiziskai
  - Emociskai
  - Seksualiai
- Teisė į vardą
- Teisė į pilietybę
- Teisė pažinoti savo tėvus
- Teisė augti su tėvais
- Teisė bendrauti su tėvais teismo sprendimu apribojus jiems laisvę
- Teisė gauti informaciją apie tėvus, jei jie valstybės sprendimu atskirti nuo vaiko (kali, ištremti)
- Teisė matytis su tėvais, jei jie užsienyje
- Teisė laisvai reikšti savo pažiūras
- Teisė reikšti mintis žodžiais ar menu
- Teisė į minties, sąžinės ar religijos laisvę
- Teisė į asociacijų ir taikių susirinkimų laisvę;
- Teisė į asmeninį gyvenimą;
- Teisė į šeimyninį gyvenimą
- Teisė į buto neliečiamybę
- Teisė į susirašinėjimo laisvę
- Teisė į garbę ir gerą reputaciją
- Teisė į masinių informavimo priemonių prieinamumą (literatūra, TV, internetas)
- Teisė būti auklėjamam tėvų
- Teisė nepatirti smurto:
  - Fizinio
  - Psichologinio
  - Įžeidinėjimų
  - Nepriežiūros
  - Nerūpestingo elgesio
  - Grubaus elgesio
  - Fizinio išnaudojimo

- Seksualinio išnaudojimo
- Teisė į socialinę globą
- Teisė įvaikinti kitoje šalyje
- Teisė į garantijas
- Teisė į deramą paslaugą ir humanitarinę pagalbą
- Teisė psichiškai ar fiziškai nepilnamečiui vaikui gyventi pilnavertį prideramą gyvenimą:
  - Teisė gauti ypatingą globą
  - Teisė į nemokamą paramą (pagal poreikius)
  - Išsilavinimą
  - Profesinį parengimą
  - Medicinos darbuotojų aptarnavimą
  - Į profilaktinę sveikatos apsaugą
  - Psichologinį ir funkcinį gydymą
- Teisė naudotis sveikatos sisteminėmis paslaugomis
- Teisė vertinti vaiko gydymą
- Teisė naudotis socialiniu aprūpinimu
- Teisė į gerą išlaikymą iš tėvų
- Teisė mokytis
  - Nemokamą ir privalomą lavinimą
- Teisė į vaiko asmenybės ugdymą
- Teisė į poilsį
- Teisė į laisvalaikį
- Teisė dalyvauti kultūriniame gyvenime
- Teisė būti apsaugotam nuo ekonominio išnaudojimo
- Teisė būti apsaugotam:
  - Nuo narkotinių priemonių
  - Nuo ekonominio išnaudojimo
  - Psichotropinių medžiagų
  - Seksualinio išnaudojimo
  - Vaikų grobimo, kontrabandos
  - Išnaudojimo
  - Kankinimo
- Teisė į teisinę pagalbą ginantis:
  - Nemokamo vertėjo pagalba
  - Visišką pagarbą jo asmeniniam gyvenimui.

ANKETA

Labai svarbu, kad anketa būtų užpildyta **IKI GALO**, nepaliekant neatsakytų klausimų.

Šios apklausos **tikslas** – išsiaiškinti bendruomenės narių požiūrį į vaiko teisių užtikrinimą socialinės rizikos šeimose.

Prašome Jūsų atidžiai perskaityti anketą ir atsakyti į **visus** klausimus. Anketoje pateikti klausimai gali Jums būti priimtini arba ne. Jūsų atsakymai atspindės nuomonių įvairovę.

Labai prašome atsakyti kuo nuoširdžiau.
Jums tinkantį atsakymą pažymėkite **taip** ✓

Garantuojame Jūsų atsakymų anonimiškumą

1. Jūsų amžius .....

3. Išsilavinimas:

- Pagrindinis
- Vidurinis (bendras ar profesinis)
- Aukštesnysis
- Aukštasis
- Kita (įrašykite).....

2. Jūsų lytis: vyras moteris

4. Ar pažįstate nors vieną socialinės rizikos šeimą:

- Taip, šeima gyvena netoli manęs
- Taip, jie mano giminaičiai
- Taip, tai mano draugų šeima
- Ne, tokios šeimos aš nepažįstu
- Esu apie tokias girdėjusi (-ęs)

5. Jūsų nuomone, šeima vadinama socialinės rizikos šeima, nes: (kiekvienoje eilutėje pažymėkite Jums tinkantį atsakymą):

	Taip	Abejoju	Ne
Piktnaudžiauja alkoholiu			
Dėl skurdo ar socialinių įgūdžių stokos neprižiūri vaikų			
Vaikai nelanko ugdymo įstaigų			
Tėvai naudoja prieš vaikus smurtą			
Vaikai mokykloje turi mokymosi sunkumų			
Vaiko tėvai gyvena ne santuokoje			

6. Kaip manote, ar vaikas iš socialinės rizikos šeimos gali būti diskriminuojamas pačioje šeimoje ar visoje bendruomenėje dėl:

	Šeimoje			Bendruomenėje		
	Taip	Abejoju	Ne	Taip	Abejoju	Ne
Rasės ar odos spalvos						
Lyties						
Kalbos						
Religijos						
Savo pažiūrų ar įsitikinimų						
Tautybės ar etninės kilmės						
Socialinės kilmės						
Turto ar skurdo						
Sveikatos būklės (pvz. negalia)						
Šeimos narių statuso						
Savo vykdomos veiklos						

7. Kaip manote, ar pažeidžiamos šios vaikų teisės socialinės rizikos šeimoje, bendruomenėje:

	Šeimoje			Bendruomenėje		
	Taip	Abejoju	Ne	Taip	Abejoju	Ne
Teisė gyventi						
Teisė į sveiką fizinį vystymąsi						
Teisė į sveiką emocinį vystymąsi						
Teisė į sveiką seksualinį vystymąsi						
Teisė laisvai reikšti savo pažiūras						
Teisė į saviraišką						
Teisė į asmeninį privatų gyvenimą						
Teisė į privatų gyvenamąjį plotą						
Teisė bendrauti su kuo nori ir kada nori						
Teisė į gerą vardą ir reputaciją						
Teisė naudotis televizija ar internetu						
Teisė gauti socialinę globą						
Teisė mokytis						
Teisė į nemokamą išsilavinimą						
Teisė į asmenybės ugdymą						
Teisė pailsėti						
Teisė į norimą laisvalaikį						
Teisė dalyvauti kultūriniame gyvenime						

8. Kaip manote, ar pakankamai dėmesio socialinės rizikos šeima, bendruomenė skiria vaiko teisių užtikrinimui:

	Šeimoje			Bendruomenėje		
	Taip	Abejoju	Ne	Taip	Abejoju	Ne
Dėl ekonominio išnaudojimo						
Dėl narkotikų vartojimo						
Dėl alkoholio vartojimo						
Dėl seksualinio išnaudojimo						
Dėl prekybos vaikais						
Dėl psichologinio teroro						
Dėl patyčių						
Dėl fizinio smurto						
Dėl nepriežiūros						
Dėl nerūpestingo elgesio						
Dėl grubaus elgesio						

9. Pažymėkite, kokios socialinės problemos, Jūsų nuomone, vyrauja socialinės rizikos šeimose:

	Niekada	Retai	Dažnai	Visada
Smurtas prieš vaiką				
Vaikai namuose neturi sąlygų žaisti ir ilsėtis				
Vaikai kenčia dėl suaugusiųjų tarpusavio nesutarimų				
Vaikai auga netinkamose sąlygose				
Vaikai neturi tinkamų sąlygų mokytis				
Tėvai nesuvokia išsilavinimo reikšmės				
Tėvai neužtikrina vaikų laisvalaikio				
Vaikai turi sveikatos ir psichikos sutrikimų				
Kita (įrašykite)				

10. Kaip manote, ar socialinės rizikos šeimose vaikas gali:

	Taip	Abejoju	Ne
Igyti norimą išsilavinimą			
Mokytis norimos profesijos			
Gauti būtiną medicininį gydymą			
Profilaktiškai pasitikrinti sveikatą			
Gauti psichologinę pagalbą			
Gauti pilną socialinį aprūpinimą			
Gauti pilną tėvų išlaikymą			
Gauti pakankamai dėmesio iš tėvų			
Būti gerbiamas toks, koks yra			
Turėti norimą vardą			
Išgyti norimą pilietybę			
Teisė pažinoti savo tėvus			
Teisė augti su tėvais			
Teisė bendrauti su tėvais jiems išsiskyrus			
Teisė matytis su užsienyje esančiais tėvais			
Teisė būti įvaikintam			

11. Jūsų nuomone, ar pakankamai vaiko teises gina:

	Taip	Abejoju	Ne
Šeima			
Mokykla			
Bendruomenė			
Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai			
Seniūnijų socialiniai darbuotojai			

12. Jūsų nuomone, kurio lygmens institucijų veikla daro didžiausią įtaką vaiko teisių užtikrinimui ir įgyvendinimui Lietuvoje?

	Taip	Abejoju	Ne
Valstybinio lygmens institucijos (Seimas, prezidentas, Vyriausybė)			
Savivaldybių lygmens institucijos (Vaiko teisių apsaugos skyriai, seniūnijos)			
Nevyriausybinių sektoriaus (visuomeninės organizacijos, asociacijos).			
Mokykla			
Tėvai			
Miesto bendruomenė			
Kita (įrašykite)			

13. Pažymėkite, iš kokių šaltinių Jūs sužinote apie vaiko teisių pažeidimus socialinės rizikos šeimose:

	Taip	Ne
Iš kaimynų		
Pats, pati pastebiu		
Iš laikraščių ir televizijos		
Sužinau iš savo vaikų		
Papasakoja patys nuskriausti vaikai		
Iš specialistų, ginančių vaiko teises		
Nesidomiu šia tema		

14. Kokia pagalba turėtų būti teikiama socialinės rizikos šeimoms, kad vaiko teisių pažeidimų sumažėtų?

	Tikrai taip	Taip	Ne	Tikrai ne
Vaikų laisvalaikio užimtumas				
Prevencinis darbas su šeima				
Vaikų paėmimas iš šeimos				
Tėvų sodinimas į kalėjimą				
Alkoholio nepardavimas ar branginimas				
Niekas nepadės				
Teikiamos įvairios lengvatos, pašalpos				
Naujų darbo vietų steigimas, galimybės įsidarbinti sudarymas				
Pagalba namuose				
Kita(parašykite)				

